

Barış Bizim Elimizde: Söyleşi Kitabı

Türkiye-Ermenistan Toplulukları Arasında
İlişkilerin İyileştirilmesine Dair Sohbetler

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu
KUSEF

Barış Bizim Elimizde: Söyleşi Kitabı

Türkiye-Ermenistan Toplumları Arasında
İlişkilerin İyileştirilmesine Dair Sohbetler

PROJE EKİBİ

Gonca Ongan, Duygu Güner, Didem Seyis, Cansu Çankayalı

EDİTÖR

Damla Kelleciođlu

YAPIM

MYRA

TASARIM DANIŞMANI

Rauf Kösemen

YAYIN KİMLİĞİ TASARIMI

Tuba Mücella Kiper

SAYFA UYGULAMA

Serhan Baykara

KOORDİNASYON

Engin Dođan, Damla Ezer

ISBN: **978-605-5250-41-6**

BASKI

İmak Ofset

Merkez Mah. Atatürk Cad. Göl Sok. No: 1

Yenibosna-İSTANBUL

Tel: 0212 656 49 97

Fax: 0212 656 29 26

www.imakofset.com.tr

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu

Koç Üniversitesi

Rumelifeneri Yolu 34450 Sarıyer, İstanbul

Tel (santral) 0212 338 00 00

kusif@ku.edu.tr

www.kusif.ku.edu.tr

"Bu yayın Hollanda Başkonsolosluğu Matra Programı yardımıyla hazırlanmıştır. Bu yayında yer alan görüşler söyleşi sahiplerinin şahsi görüşleri olup, Hollanda Başkonsolosluğu'nu ve Koç Üniversitesi'ni bağlayıcı nitelikte değildir."

İÇİNDEKİLER

Başlarken **4**

Noyan Soyak, Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC) **6**

Aybars Görgülü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) **12**

Burcu Becermen, Hrant Dink Vakfı **18**

Meltem Aslan - Tamar Nalcı, Anadolu Kültür **23**

Sylvia Tiryaki, Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT) **28**

Alev Kılıç, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) **32**

Güven Sak, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) **36**

Başlarken...

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu (KÜSEF), Koç Üniversitesi'nde sosyal yaratıcılığı teşvik ederek eğitim, araştırma ve işbirliği ile sosyal etki yaratma ve sosyal etkiyi ölçümleme üzerine çalışmalar yapmak amacıyla 2012 yılının Kasım ayında kuruldu. KÜSEF olarak iş dünyası, akademik dünya ve sivil toplum dünyasını bir araya getirmeyi misyon edindik. Bunu yaparken akademi dünyasının bilgisinden ve özel sektörle sivil toplumun deneyiminden faydalanarak, ihtiyaçları düşünerek değişim teorimizi oluşturduk, hedeflerimiz doğrultusunda faaliyetlerimizi belirledik.

Henüz ikinci yaşımızı doldururken üniversite ve sivil toplumun birbiriyle yakınlaşmasına olanak verecek, üniversite gençliği üzerinde sosyal değişim yaratacak, sivil toplumda sosyal etkiyi artıracak ilk projemizi tamamladık: Türk-Ermeni Barış Girişimi Projesi. Bu projenin ilham kaynağı, 2013 yazında gençlerin yaptığı bir çalışma oldu. Koç Üniversitesi Uluslararası Programlar Ofisi, 2013 yazında Harvard Üniversitesi'nden Haysiyet Modeli'ni geliştiren Dr. Donna Hicks önderliğinde komşu ülkelerden davet edilen genç liderler ile barış temelli uzlaştırma çalışmaları organize etti. Bu etkinlik kapsamında gençler Ermenistan'dan geldiler ve Türk gençleri ile buluşarak önyargıları aşmaya yönelik bir çalışma gerçekleştirdiler. Bu buluşmadan edindiğimiz deneyimi toplumlararası barışa hizmet edecek yeni bir projeye taşımaya hedefledik.

"Barış Sizin Elinizde" sloganıyla yola çıktığımız proje Hollanda Başkonsolosluğu Matra Programı tarafından fonlandı. Projenin ana hedef kitlesini gençler olarak belirledik. Projede temel olarak gençlerin, iki ülke arasındaki barış süreciyle ilgili çözümler üretmesini, akademik araştırmalarını paylaşmasını ve bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının bilgi ve deneyimlerini yaymasını hedefledik.

Bu hedefler doğrultusunda 3 ana etkinlik yaptık.

YoungTalks Genç araştırmacıların Türkiye-Ermenistan ilişkilerine dair akademik çalışmalarını ve sivil toplum çalışanlarının projelerini paylaştığı seminer serisi herkesin katılımına açık olarak on kez Koç Üniversitesi'nde gerçekleşti.

Barış ve İnsan Hakları Yarışması Türkiye-Ermenistan toplumları arasında diyalogu arttıran, gençlerin katılımına açık ödüllü bir yarışma düzenlendi, yarışma kapsamında www.sovorirogren.com web sitesi hayata geçti.

Söyleşi Kitabı Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerine çalışan alanında uzmanlaşmış yedi farklı sivil toplum kuruluşunun temsilcileriyle yapılan söyleşilerden oluşan bir kitap tasarlandı.

Bu etkinliklerde görev alan, projede gönüllü olan ve çalışan Koç Üniversitesi öğrencilerine, projede yoğun emeği geçen proje koordinatörlerine ve projenin elinden tutan herkese içtenlikle teşekkür ederiz.

Projenin son ayağını oluşturan, elinizde tuttuğunuz söyleşi kitabı, bizi en çok heyecanlandıran çalışmalardan biri oldu. Söyleşiler için belirlediğimiz kurumlar, Türkiye'nin saygın, konusunda uzman ve Ermenistan-Türkiye toplumları konusunda araştırma yapan, ekonomik işbirliklerini geliştiren, projeler üreten sivil toplum kuruluşlarından oluşuyor. Söyleşi sorularını, hem kurumların deneyimlerini ve perspektiflerini hem de çalışanların bireysel bilgi ve görüşlerini okuyucuya aktarmalarına olanak sağlayacak şekilde tasarladık. Söyleşileri yaparken hep aynı soruları sorduk, bu hem okuyucuya okuma kolaylığı yaratması hem de söyleşilerin çerçevesini oturtmak amacını taşıyordu. Ancak ne soruları ne de cevapları söyleşi sırasında sınırlı tutmak mümkün oldu. Tüm yanıtlar, anekdotlarla, anılarla renklendi. Söyleştığımız kişilerin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde parmak basmak istediği noktaları, umut verici gelişmeleri, dikkat edilmesi gereken alanları, bizlerle paylaştıkları örnekleri elimizden geldiğince aktarmaya çalıştık.

Söyleşileri 2014 yılının Nisan-Haziran aylarında gerçekleştirdik. Söyleşileri de görüşme sırasına sadık kalarak kitaba yerleştirdik. Biz söyleşiler sırasında çok keyif aldık, çok şey öğrendik. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri karşısında umutlandık, umarız size de bu keyfi, bilgi ve umudu geçirebiliriz. Bu kitapla amacımız, Türkiye ve Ermenistan toplumlarıyla farklı alanlarda faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşlarının deneyimlerini, geleceğe dair görüşlerini sizlerle paylaşmak, yarattıkları sosyal etkiyi bir nebze de olsa artırmak.

Keyifli okumalar dileriz.

Duygu Güner

Proje Uzmanı

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu

TABDC

Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi

Noyan Soyak Konsey Başkan Yardımcısı

1966 yılında Ankara'da doğdu, ODTÜ'de Tarih ve Siyaset Tarihi öğrenimi gördükten sonra ABD'deki Syracuse Üniversitesi'nde MBA yaptı. 1997 yılındaki kuruluşundan bu yana TABDC'nin başkan yardımcılığını yürüten Soyak, ayrıca 2009 yılından bu yana Ermenistan Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (Union of Manufacturers and Businessman Association – UMBA) Türkiye daimi temsilcisi olarak görev yapmaktadır.

TABDC (Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi) 3 Mayıs 1997'de İstanbul ve Erivan'da kurulmuştur. Türkiye ve Ermenistan'daki kamu sektörü ve özel sektör arasındaki ilk ve tek resmi bağlantıdır. TABDC'nin amacı Ermeni ve Türk iş çevreleri arasında yakın işbirliğini teşvik etmek ve desteklemek, Ermeni ve Türk şirketlerinin operasyon ve iletişim kanallarını hizalamalarına yardımcı olmaktır. TABDC çeşitli sektörlerde doğrudan ticaret ve iş bağlantıları ve küresel ekonomik politikalar oluşturmaları için Ermenistan ve Türkiye hükümetleri arasında yakın bağlar kurma yönünde çalışmaktadır.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Bizim Türkiye-Ermenistan konusuna girmemiz tamamen bir tesadüf sonucu oldu. Benim bir denizcilik-lojistik firmam var. Ofisin Rusya'daki şubesini kurduk ve 89-93 yılları arasında Rusya'da yaşadım. Tam Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasındaydı bu. Sonra 93'ün sonlarında Amerika'da, New York'ta bir ofis açtık. Amerikan hükümeti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsız olan ülkelere insani yardım gönderiyordu. Biz de, genelde gıda olan bu yardımları taşıyorduk. Yükler, deniz yoluyla Rusya'ya veya Rusya civarındaki en yakın deniz noktasına getiriliyor, oradan da Orta Asya'nın içlerine, Kafkaslar'a taşınıyordu. Bir çeşit lojistik işiydi: Tacikistan'a da yük gidiyordu, Ermenistan'a da, Azerbaycan'a da... Ermenistan'a giden bir yükümüzün Türk bayraklı gemiyle taşındığını öğrenmişler. Orada, daha önce Rusya'da tanıştığım Ermeni çözüm ortaklarım vardı. Onlarla irtibata geçmiş Ermenistan Cumhurbaşkanlığı. New York'taki şirketin sahiplerinin Türk olduğunu öğrenmişler. Bizi davet ettiler Ermenistan'a. Sene 95 falandı, sınır yeni kapatılmıştı. Biz de korktuk, gitmedik o zaman. Sonra, "Korkacak bir şey yok, cumhurbaşkanlığı tarafından davet ediliyorsunuz," dediler. Bunun üzerine gitmeye karar verdik. Hakikaten cumhurbaşkanlığı himayesinde çok iyi ağırladılar bizi.

O zaman Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'dı, o da bizi kabul etti. Onun ağabeyi Telman Ter-Petrosyan bu kurumun fikir babası oldu. Bizim Ermeni ortaklarla iş yapmamızdan yola

çıktılar. “Siz madem iş yapıyorsunuz, bunu bir platform haline getirmeyi misiniz?” dediler. “Türkiye ile çok yumuşak bir politika izliyoruz. Bir sene, bir buçuk seneye kalmaz, zaten sınırlar da açılır. Siz de bu platformu kurarsınız, iş adamları birbirlerini tanıır böylece,” dediler. Aklımıza yattı. Türkiye’ye döndük, gerekli mercilere danıştık. Onlar da onayladılar. Bir sakınca olmayacağını teyit ettiler.

Ben bir işadımıyım. Bugüne kadar hiç ilişki kurmamış iki ülke ve bu iki ülkenin potansiyel işbirliğini düşündüm ve iş yapmayı amaçlayarak bu işe soyundum. Ancak o günden bu güne kadar yapamadığımız tek şey iş oldu!

Karadeniz Ekonomik İşbirliği bünyesinde, 1997 yılında TABDC’yi kurduk. Sanırım, Türkiye ile Ermenistan arasında ortak olarak kurulan ve eşbaşkanlık sistemi olan ilk kurum oldu. Hatta bugün bile başka bir örneği yok. O zamandan bu yana çalışmaya devam ediyoruz. Sınırlar ise hâlâ açılmadı.

Önyargılar, insan başkalarını tanıdıkça değişiyor. Tanıdıkça benzerliklerinizi görüyorsunuz.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Ben siyaset bilimi ve tarih okudum. Amacım dışişleri bakanlığına girmektir. En büyük idealim dışişleri bakanlığında diplomat olmaktır. Diplomat olamamamın da en büyük sebebi ASALA terörü oldu. Ondan korktum. Ailem de korktu, ben de korktum. Ondan dolayı diplomat olmadım. Fakat döndüm dolaştım, sonunda Ermenistan’la ilişkili başka bir işe girişmiş oldum.

Başlangıçta önyargılarım vardı tabii. Önyargılar, insan başkalarını tanıdıkça değişiyor. Tanıdıkça benzerliklerinizi görüyorsunuz. Hangi konularda onları anlayamıyorsunuz, hangi sorunları çözebilirsiniz diye düşünüyorsunuz. Aslında, bu iş için doğru bir eğitim almıştım. Ancak Ermenistan’a gidince işlerin farklı olduğunu gördüm. Onların okuduğu tarihle, benim okuduğum tarih arasında çok büyük bir fark var. Ya onlarınkiler ya da bizimkiler yalancı diye düşündüm. Nasıl bulunur

bunun cevabı? “Verin bakayım sizde neler var?” dedim. Aldım, okudum. Acayip tuhaf şeyler yazıyor onların tarih kitaplarında. Benimkileri onlara verdim. Onlar da benimkileri acayip buldular. Bunu hissetmeniz lazım.

Bana da 1995 yılında Türk-Ermeni ilişkilerini sorsanız, çılgın bir macera diye düşünürdüm. Eminim Türkiye’de 2014 yılında bile hâlâ böyle düşünenler çoktur. Bu algıyı biraz değiştirmek lazım. Bu sadece Türkiye’ye özgü bir algı değil. Aynı algı biçimi Ermenistan’da da var. Oraya ilk gittiğim senelerde bana, “Siz ne biçim Türksünüz?” diye sormuşlardı. Türk olduğuma inanmamışlardı. Onların da Türk prototipi çok farklı.

Diaspora daha da farklı bir yer. Diasporada da bizim ilişkilerimiz çok yoğundur. Arjantin, Amerika, Belçika, Fransa, Kanada. Yani aklınıza gelebilecek her yer... En radikallerinden, en ılımlılarına kadar herkesle konuşuyoruz biz. Kurulmuş olan güven bağı çok önemli. Ben bu işten el etek çekmek istesem çekemeyeceğimi de biliyorum. Bir şekilde beni yine arayacaklarını da biliyorum. Gazeteciler Ermenistan’a gitmek istediğinde, orada kiminle görüşeceklerini ben ayarlıyorum. Benden yardım istiyorlar, yardım ediyorum. Bu vaktimi alıyor mu? Hayır. Bir ya da iki telefon görüşmesi. Bu keyifli bir şey benim için. İki ülke arasındaki potansiyele inanıyorum çünkü pek çok şey yaşadım. Malatya’da kuru kayısı ihracatçısı biriyle konuşuyorduk. Arjantin’den birini aradım. Malatya’da kuru kayısı var. Orası da Arjantin. Bu taraf Türkçe konuşuyor. O taraf da Türkçe konuşuyor. Şimdi Arjantin’de Türkçe konuşan birisine Malatya’daki bir insanın bir kuru kayısı bulmasına imkan yok. Bir telefonla onlar birbirlerini buluyorlar. “Bana gönder bakayım,” diyor adam. Malatya’daki ne göndereceğini yazıyor elinde kurşun kalem, Türkçe olarak yazıyor. Onu bir faksla Arjantin’e gönderiyor. Malatyalı, Arjantin’e yaklaşık birkaç on bin dolarlık ihracat yapıyor. Malatya’daki üretici için bu çok büyük bir şey. Bunun gibi çok örnek var. Van’daki bir otel sahibi, otelini işletmek için örnek model arıyor. Boston’daki Marriott otelinin sahibi Diyarbakırlı bir Ermeni. Ona telefon ediyoruz, Türkçe konuşuyorlar, anlaşıyorlar. Yapılabilecek öyle çok şey var ki...

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Biz Türk-Ermeni ilişkileri Konseyi'ni kurarken isim arıyorduk. Türk-Ermeni dostluk derneği falan yok. Dostluk yok ortada. Türk-Ermeni sevenler de yok, öyle bir sevgi yok. Türk-Ermeni iş konseyi desek, yapılan iş yok. İsim bulmakta bile bayağı zorlandık. Düşünün nasıl bir noktadan başladık. Dışarda Ermenistan, Ermeni dediğiniz zaman korkardınız. Oradan bu noktaya gelindi. Bence büyük bir mesafe katedildi. İş hacmi konusunda, bizim başladığımız dönemlerde iki ülke arasında herhalde 25-30 milyon dolarlık bir iş hacmi vardı. Onun da hepsi Gürcistanlı tüccarlar üzerinden yapılıyordu. Türk tüccarları ve Ermeni tüccarları birbirlerini tanımıyorlardı o dönemde. Şimdi benim tahminim 300 milyon doları aşan bir ticaret hacmi var. İki ülke arasında uçak seferleri var. Bütün tüccarlar, iş adamları, herkes birbirini tanıyor. Ticari olarak kârlı görünen işlere birlikte adım atıyorlar. Büyük bir mesafe kat edildi. Yeterli mi? Elbette değil. Üzerinde çalışmaya devam ediyoruz.

Sınırların açılmasını beklerken alternatif projeler de yapıyoruz. Sınırın açılması, siyasi bir iradeye bağlı ve bu siyasi irade üçüncü bir ülkenin hareket etmesini bekliyor, karar almak için başka bir problemin çözülmesini bekliyor. Söz konusu karar alınana kadar biz başka neler yapabileceğimiz üzerine düşünüyoruz. Bu konularda bazı başarılar da kazandık. Ermenistan plakalı kamyonlar Türkiye'ye giremiyorlardı. 2013 yılının Eylül ayından itibaren girebilmeye başladılar. Türkiye topraklarından geçiyorlar. Kış aylarında Samsun'dan feribotla Rusya'ya ulaşabiliyorlar.

Bizim en büyük özelliğimiz kurum olarak, Türk veya Ermeni yanlısı olmamamız. İki tarafa da eşit uzaklıktayız. Kurulduğumuzdan bu yana, Ermenistan'da üç cumhurbaşkanı değişti, Türkiye'de üç cumhurbaşkanı değişti. Bizim konumuz aynı. Bu nedenle de saygınlığımızı koruyabildiğimizize inanıyorum. Hükümetler nezdinde güvenilir bir konumdayız.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Dünyanın neresine giderseniz gidin, bir Türk ve Ermeni'yi aynı odada veya yolda yürürken, yan yana, karşı karşıya, nasıl isterseniz öyle bir araya getirin, konuşacakları tek konu, merhaba-merhaba, sen neredensin-ben neredenim dedikten sonra gelecekleri ilk nokta, %99 olasılıkla soykırımdır. Aslında bu, gelinmesi gereken en son konudur. Normalde bizim sürekli bir numarada konuştuğumuz, Türkler ve Ermeniler söz konusu olduğunda bir numaralı konu olan mesele, aslında en sona getirilmesi gereken konudur bence. Ortada yaklaşık 1600 yıllık komşuluk ve birliktelik var. Biz bu ortak geçmişin 1500 yılını konuşmuyoruz. Konuştuğumuz tek şey 100 sene. Dahası, ne acı ki, Türk tarafın bu 100 seneden haberi bile yok. Bilip reddetme değil, gerçekten haberdar olmama durumu söz konusu. Bilmiyorlar. Haberleri yok. Benim de yoktu, kimsenin yok. Oysa tek ortak konuşulan konu da bu. Bu algıyı yıkmaya çalışıyoruz. İnsanlara bu insanlarla çok ortak noktası olduğunu anlatmaya çabalyoruz. Ermeni tüccarlar Türkiye'ye gelip, mal satın alıp ülkesine dönerken, Gürcistan'da soyulup tekrar geri geliyor Türkiye'ye. "Ben bütün her şeyimi kaybettim, bana bir tane daha bundan verir misin?" diyerek bedavaya, herhangi bir şeye imza atmadan, tekrar aynı şekilde mallarını alıp Ermenistan'a götürüp, satıp, borcunu ödediğine şahit oluyorum. Dünyadaki ticaret kurallarına aykırı bir şey bu. Başka hiçbir yerde yaşayamayacağınız bir şey. Aynı müziği çalıyorlar, aynı yemekleri yiyorlar, aynı adetlere sahipler.

Bir tarım projesine Türkiye'den Kars ve Erzurum katıldı; Ermenistan'dan da üç şehir katıldı. Kars'ta temsilcilere bir toplantı yaptırıldı. Herkes beni tanıyordu ama birbirlerini tanımıyorlardı. Orada ilk kez bir araya geldiler. Karşılıklar ve Ermeniler hep birlikte oturuyorlardı. Otelin lobisinde kahve, çay içiliyordu. Erzurumlu çocuk geldi, şöyle bir baktı herkese, "Merhaba" dedi, oturdu. Bir süre sonra yemeğe gittik. Yemeğe gittiğimizde Erzurumlu çocuğa, odaya girdiği zaman, kimin Ermeni kimin Türk olduğunu anlayıp anlamadığını sordum. "Anlamadım," dedi. "Herkes aynı, bir tek siz farklısınız," dedi bana. Yani orada farklı olan

İstanbul'du. Farklı olan Ermeni, Karanlı ya da Gümrülü değil. Dolayısıyla onlar aynıydı aslına bakarsan, hepsi köylü üreticiler. Birbirlerine çok benziyorlar. Dil bilmemelerine rağmen konuşabiliyorlardı. Konuştukları ortak kelimeleri var bizim bilmediğimiz. Anlıyorlar birbirlerinin işlerinden, ortak noktaları var. Onların kendi ortak noktalarını, onlara göstermek önemli. Ortak noktayı bulduktan sonra zaten bu işleri kendileri yapıyorlar. Bize ihtiyaçları kalmıyor.

Konser düzenlediyseniz ve bir Ermeni çıkıp Türkçe şarkı söylediye daha geniş bir kitleye daha duygusal olarak seslenmiş oluyorsunuz.

Projelerinizin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

İlk temas ve iletişim noktası olarak katkımız olmuştur diye düşünüyorum çünkü o dönemde Ermenistan konusuyla ilgilenen, ne kurumlar arası ne kişiler arası, hiçbir sivil toplum örgütü yoktu, bizde de belki tek iletişim girişimi rahmetli Alparlan Türkes'in yaptığı bir buluşmaydı. Paris'te Petrosyan ile buluşmuşlardı. Onun dışında iki ülke arasında hiç bir buluşma ya da temas olmamıştı.

İlk temas dışında, ilişkilerin yürümesi, lobicilik diyebileceğimiz, ilişkilerin sürdürülmesi; iki ülkenin önemli pozisyonlardaki yetkililerin doğrudan veya dolaylı bir araya gelmesi, haberleşebilmeleri konularında da katkımız olmuştur diye düşünüyorum. Günümüzde bazı ilişkileri de bir şekilde biz yürütüyoruz. Görülme, bilinmeyen ve duyulmayan ama varlığını sürdüren birtakım ilişkiler halihazırda yürüyor. Projeler ilerliyor. Basına yansımaları gerekenler basına yansıyor, yansımaması gerekenler yansımıyor. Bu arada toplumsal bir algı yaratmak da önemli.

Ekonomik işbirliğine hizmet eden projelerimizin yanı sıra kültürel ve sosyal etkinlikler içeren projeler de yapıyoruz. Bu iki alanın seslendikleri kitleler çok farklı oluyor. İşle ilgili bir konferans yaptığımız zaman veya iki ülkeden iş adamlarını buluşturduğumuz zaman topluma etkisi farklı oluyor, ticaret

odalarında etkisi daha farklı oluyor. Konser düzenlediyseniz ve bir Ermeni çıkıp Türkçe şarkı söylediye daha geniş bir kitleye daha duygusal olarak seslenmiş oluyorsunuz. Kültürel ve sosyal projelerin duygusal etkisi daha fazla.

Biz, İstanbul'a ilk defa Komitas Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nü getirdik. Aslında bir konser yapacaktık ama sonunda üç konser yaptık. Her şey çok spontane gelişti. Antalya'ya gittik, orada bizi Akdeniz Üniversitesi'nin konservatuvarına davet ettiler. Aynı şekilde Ankara Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nü de Ermenistan'a götürdük konser için. İlk etapta korkarak geldiler. Hatta ilk iki gün koruma talep ettiler. Cumhurbaşkanlığının korumaları geldi. Bir hafta evvel Putin'i koruyan ekip, bir hafta sonra yaylı çalgılar orkestrasının dört üyesini korumaya geldi. İkinci günün sonunda "Gerek yokmuş, biz de zahmet verdik," dediler. Algı değişiyor.

Bir başka örnek vereyim. Türkiye'de Udi Hrant adında meşhur bir bestekar vardır. Onun doğum yıldönümü vesilesiyle Richard Avedis Hagopian geldi İstanbul'a. Dünyaca ünlü 70 yaşlarında bir udi. TRT İstanbul Radyosu'ndan Lalezar Grubu ile birleşerek konser verdiler. Richard Avedis Hagopian Amerika'da doğmuş bir Amerikalı. Türkiye'yle bir alakası yok. Fakat babası Erzurumlu, annesi Maraşlı. Türkçe konuştuğu zaman Erzurum lehçesiyle konuşuyor, şarkı söylediği zaman İstanbul lehçesiyle söylüyor. Onun sahneye çıkıp da Udi Hrant'ın herkesin çok iyi bildiği klasik Türk müziği eserlerini çalıp söylemesi enteresan geldi Türklere. Sonra aldık aynı ekibi biz Erivan'a götürdük. Orada da Ermeniler, tanımadıkları bir Türk enstrümanıla karşılaştılar ve enstrümanı çalan da bir Ermeni'ydi. Söylediği şarkılarsa Türkçe ve Ermenice'ydi. Bu tip etkinlikler biraz daha topluma kültürleri tanıtan, algıyı değiştiren girişimler. Gazeteye çıkıyorsunuz, röportajlar yapılıyor, televizyona çıkıyorsunuz... Geniş kitlelere ulaşıyorsunuz.

Ermenistan ve Türkiye arasındaki komşu bölgelerde benzer tarım ürünleri yetişiyor, benzer üretimler yapılıyor. Örneğin böyle bir projemiz, The Economist'e çıkacak kadar ses getirdi: Kars'ta ve Gümrü'de ortak bir peynir üretimi yaptık... O peynir bütün Avrupa'ya, hatta dünyayı dolaştı. Sembolik bir şey oldu, adını da "diplomat cheese" (diplomat peynir) koyduk. Birlikte peynir üretimi yapmayı

planladık. Sınır açılmadığı için uygulamanın devamı gelmedi ama iki yıl boyunca aynı formülle peynir ürettiler.

Farklı kitlelere ulaşabildiğimiz için ben tüm bu projeleri başarılı addediyorum. Keşke iki ülke siyaseti de bizim katettiğimiz kadar yol katedebilseydi.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Ermenistan'da o kadar zorlanmadık ama Türkiye'de çok zor zamanlarımız geçti. Eskiden biz bu alanda tektik. Türkiye'de kiliseyle hac ziyareti yapıyoruz, konser düzenliyoruz, iş adamlarını buluşturuyoruz, köylülere ortak ürün satışı yaptırıyoruz... Ve düşünün ki tek başımızayız. Dolayısıyla hem uğraştığımız alan, hem de üzerimize çektiğimiz dikkat fazlaydı. O dönemde yaşanan zorluklar bundan kaynaklandı. 1999, 2000, 2001, 2002 yıllarını düşünün. Bırakın 24 Nisan'da Taksim'e çıkıp anma töreni yapmayı... Sokakta "Türk, Ermeni, dostluk..." gibi bir şeyler dediğinizde dayak yiyordunuz. Öyle bir dönemdi. Fakat yaptığımız şeyin Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını bildiğimiz için rahattık. Sonuçta gizli bir iş yapma, saman altından su yürütme durumumuz yok. Yaptığımız işlerin hemen hepsini, iki tarafın dışişleri bakanlığı da biliyor. Dolayısıyla o konuda siyasi açıdan fazla problem yaşamadık...

Düzenlediğimiz bir konserde, genç Taşnak öğrenciler Ermenistan'daki konser salonunu bastılar, kapıları yumruklayarak içeri girdiler. Yaklaşık beş dakika kadar bağırıp çağırdılar, marşlar söylediler, sonra da gittiler. Ermeniler zaten çıkardı onları dışarı. Bugüne kadar başka tatsız bir olay olmadı.

Bu kadar birbirine benzeyen iki komşu ülkenin coğrafi konumunu değiştiremeyeceğimize göre, yani Türkiye'yi burdan alıp Lüksemburg ve Hollanda arasına koyamayacağımıza göre, bu coğrafyada yaşayabilmemiz lazım. Kimlerle dersenez de Ermenilerle de yaşayacağız.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

İki ülke arasındaki potansiyel işbirliğine inancım hiç değişmedi. Değişseydi hâlâ burada olamazdım. Umudumuz kayboldu mu? Hiç kaybolmadı. Sıkıldığım zamanlar oldu tabii ki. Vaktimin ben normalde 15%'ini bu işe ayırıyorum. Bu kadar birbirine benzeyen iki komşu ülkenin coğrafi konumunu değiştiremeyeceğimize göre, yani Türkiye'yi burdan alıp Lüksemburg ve Hollanda arasına koyamayacağımıza göre, bu coğrafyada yaşayabilmemiz lazım. Kimlerle dersenez de Ermenilerle de yaşayacağız.

Türkiye-Ermenistan ilişkileri için 17 senedir çalışıyorum, henüz bir dolarlık iş yapmadım çünkü konumumuz itibarıyla şu anki şartlarda iş yapmamalıyım ben. Başkalarının iş yapmasını kolaylaştırmaya çalışıyorum ama şu anda ben iş yapmıyorum. İş yapmak için sınırların açılmasını bekliyorum.

Üzerinde Türk ve Ermeni sözcüklerinin bulunduğu bir kartvizit herkese çok ilginç geliyor. Sadece Türkiye'den ve Ermenistan'dan bahsetmiyorum. Bu alanda çalışmak, bana hayatım boyunca hayal bile edemeyeceğim bir iletişim ağı sağladı. Bana en büyük getirisi budur. Türk ve Ermeni sözcüklerini ve toplumlarını yan yana barındıran; düşmanlıktan bahsetmeyen ve dünyanın dört bir yanından çok enteresan insanları bir araya getirebilen bir kartvizitim oldu. Hayatım boyunca da minnettar olacağım bunun için.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Sivil toplum platformu çok genişledi, bu alanda çalışan birçok sivil toplum kuruluşu, sivil inisiyatifler, öğrenci buluşmaları var, bu çok önemli. Örneğin Galatasaray Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi öğrencileri böyle bir inisiyatif yaratmışlar, Ermeni öğrencilerle buluşmuşlar. Kahvaltıya davet ettiler, gittim. Muhteşem. Öğrenciler konuşuyor, tartışıyor, ziyaretler yapıyor. Bunların hepsi algıda değişiklik yapmak açısından önemli adımlar. Özellikle gençlerin buluşması çok önemli çünkü biz ne yapıyorsak bugün oluyor ama bugün birbiriyle konuşan Türk ve

Ermeni öğrenciler, yarın belki iş alanında başka bir yerde olacaklar. Onların Türk algısının değişmesi, onların Ermeni algısının değişmesi çok önemli. Elbette, Ermenistan'la Türkiye arasındaki ilişkilerde var olan zorluklar çok azaldı. Zor bir boğazdan geçti, giderek rahatladı. Tek bir küçük zorluk daha kaldı. O da iki tarafın vereceği siyasi karar.

İki ülkenin insanları birbirlerini tanımaya başladılar. Bu çok önemli.

Diplomatik ilişki kurulmalı. Azerbaycan'ın Karabağ topraklarına kavuşmasını istiyorum diyelim. Bu konuda çalışmak istiyorum. Ben bunu Ankara'dan mı daha iyi yaparım? İstanbul'dan mı daha iyi yaparım? Erivan'dan mı daha iyi yaparım bu savunmayı? Bence Erivan'dan yaparım. O zaman diplomatik bir saha açalım. Sınırları açmamak konusunda kararlıysa bile Türkiye, sınır kapalı kalsa bile farklı yöntemler denenebilir. Burada tren yolu var. Bu tren yolu Türkiye'den Ermenistan'a geçiyor. Ermenistan'dan Azerbaycan'a geçiyor. Hazar Denizi'nden karşıya geçiyor; Türkmenistan, Kazakistan'a gidiyor. Buradan Afganistan'a gidiyor. Buradan da Çin'e gidiyor. İpek Yolu öyle bir şey. Sınırlar kapalı dursa bile buranın emniyetini sağlayalım, tren yolu çalışsın, barış yolu olsun. Herkes bu tren yolundan yarar sağlasın. Hem Azerbaycan, Türkiye'ye demir yolu ile bağlansın. Nahcivan Türkiye'ye demir yolu ile bağlansın. Dünya Ticaret Örgütü'ne Ermenistan da üye, Türkiye de üye. Düşünün ki iki üye ülke var ama ticaret yapamıyorlar.

İşlerin daha iyiye gittiği dönemler de oldu. Son derece detaylı ve titizlikle protokoller yazıldı. Protokollerin her cümlesi, her kelimesi özenle seçildi. Fakat ne yazık ki, hep son anlarda, şu veya bu nedenle donduruldu bu girişimler. Yine de gelinen nokta açısından hiç umudu kaybetmedik. Bürokratları, cumhurbaşkanları buluştu, dışişleri bakanları buluşuyor. Yani iki ülke arasında belli bir temas trafiği var. İki ülkenin insanları birbirlerini tanımaya başladılar. Bu çok önemli.

TESEV

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Aybars Görgülü Dış Politika Programı – Program Yöneticisi

Lisans derecesini Sabancı Üniversitesi Toplumsal ve Siyasi Bilimler bölümünde, yüksek lisans derecesini ise Clérmont-Ferrand I Üniversitesi'nde Diplomasi ve Uluslararası Kariyer bölümünde tamamlayan Aybars Görgülü, Siyaset Bilimi doktora derecesini 2013 yılında Sabancı Üniversitesi'nden almıştır. Akademik çalışma alanı Türkiye dış politikası ve Kafkasya bölgesi olan Görgülü, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için gerçekleştirilen sivil toplum çalışmalarında aktif olarak yer almaktadır.

TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), bilimsel araştırmalara dayalı bulgular ile politika kararları arasında bağ kurulması için araştırmalar yürütmek, özgür düşünce ve bilgi birikiminin en geniş anlamda yayılmasına yönelik konferans, açık oturum, yuvarlak masa toplantıları düzenlemek amacıyla 1994'te kurulmuş bir düşünce üretim merkezidir. Günümüzde 300'ü aşkın üyesi olan TESEV'in üye havuzunda Türkiye'nin kendi alanlarında önde gelen akademisyenleri, bürokratları, iş insanları, gazetecileri, sendika liderleri vb. bulunmaktadır.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

TESEV'in dış politika, demokratikleşme ve iyi yönetim adlı üç farklı program alanı var. 2006 yılının Aralık ayında dış politika programı olarak ilk defa Ermenistan'a bir ziyaret gerçekleştirdik. Ondan önce 2005 yılında, Türkler ve Ermenilerin karşılıklı algıları üzerine bir araştırma yapılmıştı. Ancak devamı gelmemiş, tek bir çalışmadır.

Ben TESEV'de çalışmaya başladıktan sonra konuyla ilgili ilk girişim, Aralık 2006'daki Ermenistan ziyareti oldu. Ziyaretin başlıca motivasyonu Türkiye-Ermenistan sınır kapısının kapalı olmasıydı. Dış politika programı olduğumuz için daha çok konunun dış politika yönünü çalışmaya başladık çünkü sınırın kapalı olması, Türkiye'nin en önemli dış politika sorunlarından biriydi. Henüz Ermenistan'la yakınlaşma süreci başlamamıştı. Futbol diplomasisi ve bazı gizli görüşmeler daha başlamamıştı. İlişkilerin durağan olduğu bir dönemdi. Ermenistan'da da pek kimse tanınmıyordu. Oraya gidip bizim gibi kurumlarla görüşme gerçekleştirmek, gazeteciler ve sivil toplum örgütleri ile fikir alışverişinde bulunmak istedik. Geziye katılan arkadaşarımdan öğrendiğim kadarıyla çok öğretici bir gezi olmuş. Ermenistan, komşu ülke olmasına rağmen çok uzakta bir ülke gibi algılanırdı. Ermenistan'a gitmek insana çok değişik gelirdi. Bundan sadece 7-8 sene öncesinden bahsediyorum. Zamanla, Erivan Basın Kulübü (Yerevan Press Club), Eurasia Partnership Foundation, International Center for Human Development, Kafkas Enstitüsü (Caucasus

Intitute¹⁾ gibi bazı kurumlarla yazışmalar başladı, tanışıklıklar oluştu. Kafkas Enstitüsü ile TESEV'in dış politika programı arasında bir ortaklık kuruldu. Beraber raporlar yayınladık, konferanslar ve basın toplantıları düzenledik. Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerine 2007 yılında yazdığım bir rapor vardı, o Türkçe ve İngilizce olarak yayınlandı. Daha sonra Türkiye-Ermenistan arasında gizli müzakerelerin başladığı dönem ve ardından da futbol diplomasisi geldi. Türkiye-Ermenistan ilişkileri çok önemli bir gündem maddesi oldu. Dış politikada Davutoğlu ve ekibinin Türkiye-Ermenistan sınırının açılması ile ilgili birtakım çalışmaları vardı. Biz de bu yakınlaşma sürecine sivil toplum ayağından destek vermeye çalıştık.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerine eğilmemizdeki en temel motivasyon sınırların kapalı olması meselesi ve diplomatik ilişkilerin kurulamamış olmasıydı. Tabii bu süreçte Azerbaycan'ın da etkisi büyüktü. Mevcut ilişkisizlik durumu TESEV'in ilgisini çekti ve konu üzerine aktif bir şekilde çalışmaya başladık. Raporlar yayınladık, Ermenistan'da on civarında küçük atölye çalışması düzenlendi. Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasının bir gerçeklik olarak ortaya çıkmasıyla birlikte üçüncü ülkelerin, ABD'nin ve Avrupa Birliği'nin de bu sürece desteği oldu. ABD Uluslararası Gelişim Ajansı, Türkiye Ermenistan Yakınlaşmasını Destekleme Konsorsiyumu'nun (SATR²⁾ kurulmasına öncülük etti ve her iki ülkeden de 4-5 kurumu bu çatı altında bir araya getirdi. TESEV de SATR üyesi kurumlardan biriydi.

TESEV olarak Ermeni diasporası üzerine de çalışıyoruz. Diasporanın Türkiye'de daha iyi anlaşılması çok önemli; zira tüm yakınlaşma sürecinde en çok düşmanlaştırılan Ermeni diasporasıydı. Hem biz diasporayı tanımıyoruz, hem de aslında bakarsanız diaspora da kendini çok

tanımıyor. Kanada'daki, Avustralya'daki, Los Angeles'taki ya da Beyrut'taki diasporalar birbirinden farklı, diaspora homojen bir grup değil. Tabii, 1915 insanların tek ses olduğu bir konu olduğu için, sanki bize diaspora da tek sesmiş gibi geliyor. Bu nedenle iki tarafın ortak bir dil bulup konuşması zor oluyor.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Açıkçası benim önyargım yoktu. Tez çalışmam başlamadan önce Ermenistan'ı hiç bilmiyordum. Üniversite yıllarında öğrendiklerimden sınırın kapalı olduğunu biliyordum ama 1915 konusunda çok fazla bir bilgim yoktu. Birkaç kitap okumuştum ama tarihi değilim, soykırım konusunun uzmanı da değilim. Fakat, bu alanda çalışmaya başladıktan sonra 1915'in Ermeniler için ne demek olduğunu, ne anlama geldiğini öğrendim. Türkiye'de yaşayan birinin bunu bilmesi imkansız. Bunun ne anlama geldiğini öğrenmek çok farklı, insan üzerinde başka türlü bir etkisi oluyor. Bizim için 1915'in taşıdığı anlamla kıyaslanacak bir şey değil; onlar için acısı hâlâ yaşanan, sanki dün gerçekleşmiş bir trajedi söz konusu. Tabii bu da tarihe çok sağlıklı bir bakış açısıyla yaklaşmayı imkansızlaştırır. Los Angeles'ta gençlerle bir toplantı yapmıştık. Konuyu öyle duygusal reflekslerle algılıyorlar ki, söz 1915'e geldiğinde iki kişi konuşurken ağlamaya başladı. Türkiye'ye hiç gitmemiş, haritada Türkiye ve Ermenistan'ın yerini gösterebileceğinden emin olmadığım, 20 yaşındaki Kaliforniyalı bir kadının, konu 1915 olunca hâlâ ağlayabiliyor olması, olayın toplumsal bellekte nasıl yer ettiğini gösteriyor. Psikolog değilim ama bu durumun çok da sağlıklı olmadığını düşünüyorum. Fakat bence bu durumu anlamak çok önemli: Bence, bu insanlar 1915'in soykırım olduğunu düşünüyorsa zaten bu bir soykırımdır. Hükümetler arasında hukuki bir terim söz konusu olabilir ancak kişisel boyutta, bir insan, atalarına soykırım yapıldığı kanaatindeyse, bunun çok fazla tartışılacak bir yanı olduğunu düşünmüyorum. Bu tip noktaları görebilmek ve empati geliştirmek açısından, bu alanda çalışmak çok faydalı oldu. Herkesin Ermenistan'a veya diasporaya gidip bunları bizzat görmesini isterim çünkü insan görünce her şey daha farklı oluyor. Okumak başka, insanların ağzından neler yaşandığını dinlemek, ne hissettiklerini görmek başka.

1 Kafkas Enstitüsü, (Caucasus Institute) Ermenistan'ın, çoğulcu yaklaşım ve söylem benimsemiş, aynı zamanda yüksek lisans çalışmaları yapılmasına da olanak veren, önde gelen düşünce kuruluşlarından. <http://test.c-i.am> (Editörün notu)

2 Support Armenia Turkey Rapprochement, kısa adıyla SATR, ABD Uluslararası Gelişim Ajansı (United States Agency for International Development) tarafından, iş hayatı, bölgesel iş ortaklıklar ve sivil toplum girişimleriyle Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleştirilmesi ve devletler arası diyalog için uygun bir ortam yaratılabilmesi için Ermenistan ve Türkiye'den çok sayıda kuruluşun bir arada projeler geliştirip uygulaması amacıyla kurulmuştur. (Editörün notu)

Günümüzde Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler yine tıkanma noktasına geldiği için bu tarz büyük fonlar, sivil toplum çalışmalarını destekleyenler çok azalmış durumda.

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Biz çalışmalarımıza Ermeni meselesi ile ilgili bir iş yapmış olmak için başlamadık. Dış politika programımız vardı. Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı olmasını, diplomatik ilişki yokluğunu birer dış politika sorunu olarak gördük ve bu konuda çalışmalar yapmaya karar verdik. Tabii ki bu alanda çalışmaya başladıktan sonra Ermeni meselesi de bu işin içine giriyor, insanlarla 1915 konuşuluyor. Daha sonra demokratikleşme programımız kapsamında bazı çalışmalar yapıldı. Türkiyeli Ermeniler ile ilgili bir rapor hazırlandı, onların sorunları üzerine çalışıldı, odak grup görüşmeleri düzenlendi. Demokratikleşme programı, ayrıca, 1915 ile ilgili, farklı tarihçilerin katkıda bulunacağı bir kitap hazırlıyor, 2015'te yayınlamak üzere.

Bizim çalışmalar için fon bulduğumuz ilk dönem, özellikle futbol diplomasisi ve protokoller sürecine denk gelir. Fonlama genelde hep bu şekilde yapılır: Resmi bir süreç varsa uluslararası aktörler bu süreçleri desteklerler. Günümüzde Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler yine tıkanma noktasına geldiği için bu tarz büyük fonlar, sivil toplum çalışmalarını destekleyenler çok azalmış durumda.

Bu nedenle sizin bu çalışmanız önemli çünkü yürüyen çok fazla bir şey yok. ABD'nin fon desteği bittikten sonra Avrupa Birliği tarafından, daha çok kültürel projelere odaklanan bir platform kuruldu. İlişkiler son beş yıl içinde yol katetti ama aslında bazı fırsatlar değerlendirilemedi, çok daha fazla yol katedilebilirdi.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Karşılıklı anlayışta birçok sorun var: Türklerin Ermenileri algılayışı da, Ermenilerin Türkleri algılayışı da çok sorunlu. Sadece sivil toplum çalışmalarının ulaşabildiği, dokunabildiği insanların algılarında değişiklikler oluyor.

Ermenistan, 1,5 milyon nüfuslu küçük bir ülke, Ermenistan halkının daha katı bir algısı olduğunu düşünüyorum. Geçmişte oraya birçok insan götürdük. Her giden, Ermenistan'da kendini evinde gibi hissetti. Gidenlerin tamamı çok iyi duygularla Türkiye'ye döndü. Ermeniler de Türkiye'ye çok geldiler. Fakat geri döndüklerinde, o katı söylemlerini devam ettirdiklerini gördüm. Ancak, onların belleğinde bir 1915 gerçekliği var. Bizimkilerde öyle bir hatıra olmadığı için oraya gidenlerin Ermenilerle kaynaşmasının daha kolay olduğunu düşünüyorum. Ermeniler açısından daha acılı bir süreç söz konusu çünkü, onlarda Türk imgesi hala 1915'i hatırlatıyor. Barışı sağlamak o anlamda çok zor. Fakat Türkler, aynı tarihsel yükü taşımadığından, eğer kendilerine iyi yaklaşan bir Ermeni varsa son derece iyi yanıt veriyor. Zaten iki halk birbirine yakın. Ortak bir coğrafyadalar, yeme-içme kültürü birbirine çok benziyor, hemen anlaşabiliyorlar. Bazı insanlar, 1915'in yaratmış olduğu trajediyi sorun etmeyebiliyorlar. Her Ermeni bu konuyu yoğun bir şekilde yaşamıyor, bazıları, geçmişin geçmişte kaldığını, bugüne bakmak gerektiğini düşünüyor. Her Ermeni, soykırım olarak adlandırılсын veya adlandırılmasın, yaşanmış acılara dair bir empati kurulmasını, bu yönde bir anlayışın ifade edilmesini talep ediyor veya bekliyor...

Projelerinizin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Konsorsiyumda yer aldığımız dönemde, 2 milyon doların üzerinde bir kaynakla ve iki yıl süreyle siyasi ve kültürel alanda çok çeşitli projeler gerçekleştirildi. Birçok insan bu vesile ile Ermenistan'a gitti. Gazeteci değişimi programları yapıldı. Bu projeler Türkiye'de Ermenistan algısını, Ermenistan'da Türkiye algısını inanılmaz bir şekilde değiştirdi. Biz de kendi kapasitemizle birçok gazeteci götürdük: Gazeteciler, gittikleri zaman orayı gördüler, çok farklı

bir yer olmadığını anladılar ve Türkiye'ye dönüp bir gazete yazısı yazacakları zaman konu hakkında daha dikkatli yazmaya başladılar. Gazetelerde sıkça rastladığımız nefret dili törpülenmiş oldu. Eskiden gazete manşetlerinde, köşe yazılarında daha fütursuz bir dil kullanılırken, insanlar üsluplarına biraz daha özen göstermeye başladılar. Bu değişimi ben şahsen gözlemledim. Tabii ki kökten bir değişiklik olduğu söylenemez ama yadsınamayacak bir iyileşme oldu.

İki taraf arasında birçok diyalog kurulduğunu düşünüyorum. İnsanlar birbirlerini tanıdılar. Ermenistan, küçük bir ülke. İnsanlar daha ulaşılabilir. Hükümet görevlileri ile de bazı dostluklar kurmak mümkün oldu. Bu insanlarla iletişimi devam ettiriyoruz. Diplomatik ve politik ilişkilerin yokluğundan ötürü, ne yazık ki devletimizin böyle bir iletişim kanalı yok. İki ülke arasındaki diyalogu ilerletme anlamında devletin yapması gereken işi, her ne kadar gayriresmi diplomasiyi tek başına sırtlanacak kapasiteye sahip olmasa da, sivil toplum üstlendi. Ermenistan'da batıya ve bu konuları görüşmeye açık bir grup insan var. O insanlarla iletişim kuruldu. Onlar da Ermenistan'ın dışarıya dönük sesleri oldular.

Bütün bu çalışmalar algıların değişmesi açısından önemli bir rol oynadı diye düşünüyorum. Sivil toplum çalışmalarını her zaman önemsiyorum ama her zaman sivil toplum çalışmalarının biraz da devletler tarafından desteklenmesi, sürecin paralel olarak yönetilmesi lazım. Sivil toplum kuruluşları olarak karar alıcı mekanizmaları etkilemeye ne kadar çalışsak da çabamız sınırlı ölçüde sonuç verir. Hele Türkiye ve Ermenistan'ın sivil toplum sözünün çok fazla bilinmediği ülkeler olduğunu göz önünde bulundurursak resmi süreçlerin önemini daha iyi kavrarız. Aynı şekilde, resmi süreçler söz konusu olduğu zaman sivil toplum daha kolay destek bulabiliyor. Uluslararası kuruluşlar, bu noktada bir umut olduğunu görüyor ve buna destek veriyorlar.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde uzlaşma ve normalleşme iki farklı süreç. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi diye bir süreç var. Fakat Türkiye ve Ermenistan toplumlarının ilişkilerinin uzlaşması çok daha zor bir konu. Uzun vadede belki sınırlar açıldıktan, diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra bile hemen çözümlenemeyecek bir mesele

çünkü ortada 1915 gerçeği ve uzun yıllara dayanan bir husumet var. Geçmişin trajedisi bugün çok fazla etkiliyor ve bu yüzden kısa vadede büyük neticeler elde etmek veya taraflardan birinin hızla ikna olması mümkün değil. Fakat bu algıları yavaş yavaş değiştirmek çok önemli bir adımdır. Devletlerin, karar alıcıların atacağı bir adım, sizin yapacağınız işleri birkaç kademe ileriye taşıyabilir.

Ermeniler olanları çok iyi hatırlıyor ancak Türkler neler olduğunu pek hatırlamıyor, ortak bir dil bulmak o kadar kolay olmuyor.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Ermenilerin geçmişteki trajediye dair hatıraları çok güçlü: Ermeniler olanları çok iyi hatırlıyor ancak Türkler neler olduğunu pek hatırlamıyor, bilmiyor. Ortak bir dil bulmak o kadar kolay olmuyor. Hükümetlerin bu noktada önemli rol oynaması gerekiyor ama çoğu zaman Ermeni meselesi, iç siyaset malzemesi oluyor, ümitlenmek de giderek zorlaşıyor.

Sivil toplumda en büyük engel her zaman para bulmak. TESEV öz kaynakları sınırlı bir kurum olduğundan limitli bir kapasiteyle çalışıyoruz. Sivil toplum projeleri daima fona bağıdır. Özellikle bu süreçte, diplomatik girişimler tıkanma noktasına gelince, Türkiye-Ermenistan ilişkilerine fon veren çok fazla kimse kalmadı. Bir projeyi gerçekleştirmek için bir yerden projeye destek bulmanız lazım. TESEV de dahil olmak üzere, Türkiye'de hiçbir sivil toplum örgütü kendi öz kaynaklarını kullanarak Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerine çalışamaz. Türkiye'de maalesef sivil toplum örgütlerinin finansman sıkıntısı çok büyüktür.

Fon bulup projeyi yapmaya başladığınız zaman sınırın kapalı olması fiziksel bir engel oluşturuyor. Kars'ta, Ermenilerin katılımıyla bir toplantı yapılacaktı. Ermeniler Kars'a 2 saatte gelebilecekken, Gürcistan üzerinden 14 saatte geldiler. Bu bence çok büyük bir engel ve sınırların kapallığının fiziksel bir sonucu. Diplomatik ilişki yok,

konsolosluk yok, vize alıp gitmek zor. Yeşil pasaportlu kişiler Ermenistan'dan özel izin alınmazsa, ülkeye giremiyor. Bu somut örnekler çok önemli konular. Tabii, insan bunların hepsini zamanla öğreniyor. Bir seferinde bizzat ben Dışişleri Bakanlığı'na giderek yeşil pasaport sorununu çözmüştüm: Bütün iş doğru bağlantıları kurmak ve güven tesis etmekle ilgili.

İlişkileri normalleştirme projelerinde ilerleme kaydetmek zor oluyor çünkü sınırların kapalı kalması çok önemli bir engel; oysa sınır açılırsa gerisi gelir. Sınırların açılması için soykırım konusunun çözülmesi gibi bir önkoşul yok. Bir ülke ile anlaşmazlıklarınız olabilir: Türkiye ve Yunanistan arasında yıllarca sorun vardı ama bu durum diplomatik ilişki kurmaya bir engel olmadı, sınırlar kapanmadı. Dahası eğer sınırları açamazsak aramızdaki sorunları çözemeyiz. Şu anda iki ülke arasında resmen bir duvar olduğunu düşünebiliriz. Bu duvar olmasa yarım saatte Ermenistan'dasınız: Duvar kalkınca mobilite artacak, diyalog gelişecek ve ilişkiler normalleşecek. İki taraf birbirlerini tanımıyor ama böylelikle tanımaya başlayacak. Çalışmalar sırasında sorgulayıcı bir zorlama ile karşılaşmadım. Birkaç toplantıda soykırımı tanıyıp tanımadığımızı sordular ama konuşmaya, derdimizi anlatmaya başlayınca insanlar bizi anladı.

Bir diğer engel de Azerbaycan meselesi oldu. Azerbaycan - Ermenistan ilişkileri uzun süre daha bu şekilde devam edecek ve o arada olan da Türkiye-Ermenistan ilişkilerine olacaktı gibi görünüyor. Türkiye, Ermenistan meselesini uzun zaman önce Azerbaycan'a ipotek etti. Şu anda, devlet başkanı ben olsam ve sınırı açmak istesem bile bu durum değişmez. Karşılıklı çıkarlar ve ilişkiler öyle bir noktaya gelmiş ki hiçbir siyasetçi bugün Ermenistan sınırını açamaz. Karabağ'daki statüko değişmediği sürece bu hayal olur. Devletin Azerbaycan'a yaptığı yatırımı ve ekonomik getirisini düşünün... Yapılacak doğru hamlelerle, iş bu noktaya gelmeyebilirdi. Savaş bittikten hemen sonra, sınır daha önce açılabilirdi. Bir sorunu vaktinde çözmezseniz dallanıp budaklanıyor ve kendi çıkar gruplarını yaratıyor. Her çatışmanın, her anlaşmazlığın kısa sürede çözülmesi lazım; yoksa anlaşmazlığı çözmek kimsenin işine gelmiyor. Ne yazık ki Türkiye maalesef bu sorun ile ilgili bir

çıkılmaz girmiş durumda. Uzun süre de çıkmazda kalacak gibi görünüyor. Eğer Azeriler ve Ermeniler bir barış sürecine gelebilirlerse, ki bence şu sıra böyle bir şey söz konusu değil, yeni bir girişim yapılabilir. Bu nedenle de sınırlar kapalı kalmaya devam ediyor ve bundan 5 yıl sonra da bunları konuşuyor olabiliriz. Sınır kapalıyken de yapılacak çok şey var ama etkilerinin az olacağını düşünüyorum. Sınırın kapalı olması, diplomatik ilişkilerin olmayışı ve bunlara bağlı olarak ulusal ve uluslararası fon bulma sıkıntıları bizim için önemli zorluklar.

Türklerin ve Ermenilerin zihinsel barışına gelecek olursak da, onun daha uzun vadede gerçekleşeceğini söylemek gerek. O zaman da iş bizim gibi yeni nesillere düşecektir.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Benim barışa inancım daima var. Zaten inancımız olmasa bu alanda çalışamayız. Bir gün barış da olacak ama dediğim gibi sınırın kapalı olması süreci zorlaştırıyor. Bence 1915 konusu, Türkiye'nin bundan sonraki on yıllarında konuşacağı bir konu çünkü bugüne kadar pek fazla konuşmamışız. Üzerinden yüz yıl geçmiş olması bir şey değiştirmiyor. Benim barışa inancım tam, tabii barış derken Türkiye ve Ermenistan savaş halinde olmadığından bunun adına normalleşme ya da uzlaşma (*reconciliation*) demek daha doğru olur. Türklerin ve Ermenilerin zihinsel barışına gelecek olursak da, onun daha uzun vadede gerçekleşeceğini söylemek gerek. O zaman da iş bizim gibi yeni nesillere düşecektir. Nefret dilini yeni nesillere öğretmeden çalışmak gerekiyor. Eğer biz ümitli olmazsak, bu mesele normalleşmez. Her mesele normalleşmeli midir dersiniz, tabii ki böyle bir zorunluluk yok. Bir dolu trajedi yaşandıktan, birçok insan yerinden olduktan sonra normalleşme bir zorunluluk değil. Durum böyle devam edebilir ya da daha kötü de olabilir ama ben Türkler ve

Ermenilerin birbirine yakın iki halk olduğunu düşünüyorum. Geçmişte birlikte yaşamayı başarmış, birlikte bir çok şey yapmış iki toplumun şimdi nefret söylemiyle birbirlerine yaklaşmaları çok kötü bir durum. Fakat zihinsel barış, ancak ve ancak sizin yaptığınız, bizim yaptığımız projeler sayesinde elde edilebilir.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Türkiye'nin 2015'te bu konuda daha somut adımlar atması gerekiyor. Siyaseten geçmiş reddeden dilinden farklı bir dil kullanılması lazım. Erdoğan'ın 23 Nisan açıklamasını³ bu çerçevede çok önemsiyorum ve devamının gelmesini arzu ediyorum. Elbette Türkiye'de de bazı değişiklikler oluyor ancak bunlar çok yavaş gerçekleşiyor. İki tarafın sivil toplum kuruluşlarının ortaya koyduğu çabaların hükümetlere yol göstereceği ya da onları normalleşmeye teşvik edeceği bir rolü olmalı. Hayatlarında Ermenistan'a gitmemiş 20 kişiyi Ermenistan'a götürmek tabii ki güzel bir projedir ancak bu 20 kişi gördüklerini çevresindeki 10 kişiye aktardığında, en fazla 200 kişiye ulaşmak mümkün oluyor. Bundan daha etkili, medyaya yansiyacak projeler gerçekleştirmek önemli.

Öğrenci değişim programlarından bir ara çok söz edildi fakat bu da pek mümkün görünmüyor. Türklerin Ermenistan'a gitmesi, dil bariyeri nedeniyle çok sıkıntılı. Oysa Ermenistan'da Türkçe bilen çok sayıda insan var. Ermenistanlı Ermenilerin Türkiye'ye gelmesiyle Ermenilerin burada görünürlükleri artabilir. Ancak öğrenci değişim programları konusunda YÖK kaynaklı bazı sorunlar yaşanabiliyor. İki ülke arasında diplomatik ilişki olmaması bu tarz girişimleri zorlaştırabiliyor. Ben yine de daima yeni nesillere odaklanmak gerektiğini düşünüyorum. Eski kuşağın düşünce biçimini değiştirmek zor olabilir ama yeni bir kuşağın nefret söyleminden uzakta, ortak acılardan bir şeyler inşa ederek yeni bir gelecek yaratması mümkün. Diğer yandan, gençler kendilerini sorunun kurbanı gibi

hissedecekleri için bunu kurmak zor olabilir. Bugüne kadar Türkiye ve Ermenistan arasında bir diyalog oluşturuldu, birçok proje yapıldı: Bu nedenle iyi bir proje üretmek de bazen zor olabiliyor. Bence şu anda önemli olan, gençlere dokunabilecek bir proje üretmek.

Gözlemleyebildiğim kadarıyla, sivil toplumun çalışabileceği bir alanın yeniden oluşabilmesi için, hükümetlerin bazı süreçleri canlandırmaları gerekiyor. Mucizevi bir şekilde 1915 konusunda birdenbire uzlaşmaya varamayabiliriz. Ancak diplomatik ilişkilerin kurulmasını basit ve öncelikli bir adım olarak görüyorum. Böyle bir adım, tüm süreçleri kolaylaştırır. Günümüzde Ermenistan, Avrupa'dan tamamen kopmuş, yüzünü yalnızca Rusya'ya dönmüş ve tamamen izole olmuş durumda. 1990'larda ve 2000'lerde birçok fırsat kaçırıldı: Örneğin futbol diplomasisi iyi bir fikirdi ama ne yazık ki iyi planlanamamış bir süreçti ve Azerbaycan'ın tepkisi nedeniyle devamı gelmedi.

Biz yaptığımız çalışmalarla, elimizden geldiğince 2015'in Türkiye için kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğunu vurgulamaya çabalıyoruz ve vurgulamaya da devam edeceğiz. Türkiye'nin savunmaya geçmesinden ziyade, empati kuran bir dille 2015'i karşılaması daha iyi sonuçlar doğurur. Türkiye artık, 1915'te hiçbir şey olmadığını öne sürmüyor, dışişleri bakanlığının son açıklamasında farklı bir üslup benimsedi. Geç kalınmış bir açıklama ama dilde değişiklik var. Erdoğan bu konuyu kendi kişisel meselesi yapsa çözebilecek kapasitede. Diaspora ile bir diyalog kurulabilir, 1915 trajedisi bir şekilde anılabilir. Türkiye soykırımı tanımasını zor, hatta imkansız görüyorum zaten bunun için bir motivasyon da yok. Fakat illa soykırımın tanınması gerekmiyor, birçok başka adım atılabilir.

³ Recep Tayyip Erdoğan'ın 23 Nisan 2014'te, 1915'te yaşananlara dair yaptığı açıklama için bakınız: http://www.mfa.gov.tr/basbakan-sayin-recep-tayyip-erdogan_in-1915-olaylarina-iliskin-mesaji_-23-nisan-2014.tr.mfa (Editörün notu)

Hrant Dink Vakfı

Burcu Becermen Türkiye-Ermenistan İlişkileri Proje Koordinatörü

Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü mezunu Burcu Becermen, üyesi olduğu Avrupa Öğrencileri Forumu (AEGEE) ile 2002-2004 yılları arasında Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen 'Türk-Yunan Sivil Diyalogu' projesini yürütmüştür. 2004'te AEGEE-Avrupa Yönetim Kurulu'na seçilmiştir ve sırasıyla Avrupa Kurumları Direktörlüğü ve Başkanlığı yapmıştır. 2009 yılından bu yana Hrant Dink Vakfı'nda Türkiye-Ermenistan İlişkileri programında proje koordinatörü olarak görev yapan Becermen, 2014'ten itibaren her iki ülkeden sekiz sivil toplum kuruluşundan oluşan bir konsorsiyum tarafından yürütülen Avrupa Birliği destekli 'Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Destek Programı'nın iletişim koordinatörlüğünü yapıyor.

Hrant Dink Vakfı, Hrant Dink'in, 19 Ocak 2007'de, gazetesi Agos'un önünde öldürülmesinden sonra, benzer acıların yeniden yaşanmaması için; onun daha adil ve özgür bir dünyaya yönelik hayallerini, dilini ve yüreğini yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Etnik, dini, kültürel ve cinsel tüm farklılıklarıyla herkes için demokrasi ve insan hakları talebi, vakfın temel ilkesini oluşturmaktadır. Vakıf, ifade özgürlüğünün alabildiğine kullanıldığı, tüm farklılıkların teşvik edilip yaşandığı, yaşatıldığı ve çoğaltıldığı, geçmişe ve günümüze bakışımızda vicdanın ağır bastığı bir Türkiye ve dünya için faaliyet göstermektedir.

Demokratikleşme ve insan hakları, tarih, kültür ve sanat, eğitim, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini temel faaliyet alanlarını olarak belirleyen vakıf, iki komşu ülke arasında fiziksel ve zihinsel her türlü engelin aşılmasına katkı sağlamak için çalışmalar yürütmeye devam etmektedir.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Hrant Dink Vakfı, Hrant Dink'in gazetesi önünde öldürülmesinden sonra ailesi ve dostları tarafından kuruldu. Vakfın en önemli misyonu, Hrant Dink'in kendine dert edinmiş olduğu, hayata geçirmek istediği fikirler için çalışmak; onun isteklerini yaşatmak. Hrant Dink'in cümlelerinden biri, vakfın misyonunu çok iyi anlatıyor: "Gelin önce birbirimizi anlayalım... Gelin önce birbirimizin acılarına saygı gösterelim...Gelin önce birbirimizi yaşatalım...."

Vakfın temel hedefi, Türkiye'nin insan hakları açısından gelişmesi ve demokratikleşmesi. Bunun için tarih, kültür, eğitim gibi alanlarda çalışıyor. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin her alanda geliştirilmesi de vakıf için önemli bir faaliyet alanı. Hrant Dink Vakfı, bir "Ermeni vakfı" değil. Ermenilerin bugün yaşadıkları ya da geçmişte yaşadıkları vakıf için varoluşsal bir öneme sahip; fakat sonuçta Hrant Dink Vakfı bütün Türkiye'ye ulaşmaya çalışan ve çalışmalarında da bütün Türkiye'yi temel alan bir vakıf. Bu doğrultuda vakfın hayata geçen ilk çalışması 'Medyada Nefret Söylemi' projesi oldu. Hrant Dink'in bizzat

kendisinin medyada nefret söyleminin hedefi olması nedeniyle, vakıf bu konuda farkındalık yaratmak amacıyla ilk olarak bu çalışma konusunu seçmişti. Projenin başladığı 2007-2008 yıllarında Türkiye’de nefret söylemi çok fazla konuşulan ve bilinen olan bir kavram değildi. Temel amaç, nefret söylemini bir kavram olarak anlatmak ve yaratacağı sorunları ve nelere yol açabileceğini göstermekti. İfade özgürlüğü alanını daraltmadan ve hep savunarak, nefret söylemi ve ayrımcı söylemle ilgili farkındalık yaratmaya çalışıyoruz.

Çalışmaya başlarken sizin kişisel önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Ben Ermenistan’a 2009 yılında ilk kez gittiğimde kendi adıma büyük bir şaşkınlık yaşadım. İnsan bu duygunun nasıl bir şey olduğunu ancak Ermenistan’a gidince anlayabilir. Orada yaşanmış bir tarih var; karşınızdaki insanın bir aile hikayesi var. Bu hikayeden hiçbir şekilde vazgeçmiyor. Yaşananları tartışılmaz bir kişisel alan ve aile hikayesi olarak görüyor. Burada sözünü ettiğim sıradan insanlar, devletler değil. Ama diğer taraftan da Türklerle diyalog kurmaya açıklar. Türkleri, Kürtleri bizden daha iyi biliyorlar; çünkü aileden aktarılan hikayeler var. Beni şaşırtan, bu hikayelerin varlığına rağmen konuşmaya, anlatmaya hazır olmaları oldu. İnsan işin içine girdikçe çok ciddi bir öğrenme sürecinden geçiyor. Bir taraftan da bunların hepsinin ufacık adımlar olduğunu, daha yapılacak çok iş olduğunu fark ediyor; çünkü onca yılın diyalogsuzluğu, kopmuşluğu ve koparılmışlığı var ortada.

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

2009’dan beri Hrant Dink Vakfı’nda görev yapıyorum. Türkiye-Ermenistan ilişkileri alanında yürütülen projelerin ucundan tutmaya çalışıyorum. Ben Türküm, burada Türkler var, Kürtler var, Ermeniler var; hep birlikte çalışıyoruz. Bazen umutsuz olmak için çok fazla sebep oluyor. Hrant Dink’in katledilmiş olması zaten başlı başına bir umutsuzluk sebebi ama bu olay Türk toplumunda çok dönüştürücü bir etkiye sahip oldu. Pek çok

insan konuşmaya ve bu konuda çalışmalar yapmaya başladı. Aslında şu anda çok daha fazla insan, Hrant Dink’in yaşamı boyunca uğraştığı ve maalesef ölümüyle vesile olduğu şeyler için daha hazır, daha istekli. Örneğin Türkiye-Ermenistan Gazeteci Diyalog Programı’nda başlangıçta biz gazetecileri programa tek tek davet ediyorduk; son yıllarda ise gazeteciler katılım taleplerini iletmeye, program duyurularını yakından takip etmeye başladılar. Diğer yandan akademisyenler de, vakfın kendilerine özel, benzer bir program yapmasını talep etti. Türkiye tarafından bu tip taleplerin gelmesi bizim açımızdan sevindirici; çünkü Ermenistan tarafında Türkiye’ye dair bir merak ve ilgi görebiliyoruz.. Diğer taraftan da iki ülke arasında pek çok alanda bir asimetri söz konusu. Ermenistan’da medya çok küçük bir sektör, Türkiye’deki gibi değil. Projelerimizi uygularken bütün bu durumları dikkate almaya çalışıyoruz.

Türkiye ve Ermenistan, nüfus, ekonomik durum, medya gibi pek çok konuda çok asimetrik iki ülke. Karşılıklı algı ve beklentiler de asimetrik.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Türkiye ve Ermenistan, nüfus, ekonomik durum, medya gibi pek çok konuda çok asimetrik iki ülke. Karşılıklı algı ve beklentiler de asimetrik. Karşılıklı algılarımızdan haberimizin olmaması en büyük sorun. Türkiye toplumu olarak biz çok bilgisiz, çok bilinçsiz, belki biraz umursamaz ve endişeliyiz. Bir şeylerle suçlanıyoruz ama neyle suçlandığımızdan da çok emin değiliz. İşin aslı, biz bu Türkiye-Ermenistan meselesiyle ne şekilde baş edeceğimizi çok bilmiyoruz. Türkiye’de yaşayan pek çok insan, bugün Ermenistan diye bir ülke olduğunu, bizim komşumuz olduğunu, arada kapalı bir sınırmız olduğunu bilmiyor gibi geliyor bana.

Ermenistan’da ise durum farklı... Türkiye’yi iyi tanıyorlar. Konuştuğum insanların çoğu Türkiye’ye

gelmek istiyor, bununla ilgili bir engel görmüyor, iş de yapıyor. Temas kurmak için, konuşmak için gelmek istiyor, olaya tepkisel yaklaşmıyor. Tarihte olanları kabul ediyor ama konuşmak, yarını birlikte kurmak için yaşananları engel olarak görmüyor. Sınır açılmadan gelmek istemeyenler, dedelerinden kalma evlerin şu anki halini görmeye hazır olmadığını söyleyenler de oluyor tabii. Bu kişisel bir duruş ama siyasete dokunan bir tarafı da var. Fakat genele baktığınızda, Ermenistan toplumunun çoğunluğunun sınırın açılmasını istediğini ve diyalog kurmaya açık olduğunu söyleyebilirim.

İki toplum arasında duygusal yoğunluk da farklı. Bunu ortak projelerde görüyoruz. Birçok Ermeni'nin kökeninin Anadolu'da olması ve toplumsal bellekte yer etmiş hikayeler nedeniyle duygusal açıdan daha yoğun anlar yaşayabiliyorlar. Düşünün ki biri, dedesinin 100 yıl önce Kars'ta yaşadığı köye gidiyor ve çekim yapıyor. Türkiye'den birlikte çalıştığı ekip arkadaşları ise, kişisel hikayesini öğrense bile, ortak çalışma esnasında aynı duygu yoğunluğuna sahip olamayabiliyor.. Aralarında konuşulsa, diyalog sağlansa bile bu durum biraz burukluk yaşanmasına neden olabiliyor.

Bunun dışında Ermenistan toplumu, Türkiye hakkında daha fazla bilgi sahibi; Türkiye'yi daha çok siyasi ve tarihi bağlamda da olsa daha yakından takip ediyor. Oysa Türkiye'de medya, 24 Nisan'a yakın tarihler ve iki ülke arasında söz konusu olan protokoller dönemleri dışında Ermeniler ya da Ermenistan'la ilgili haber yapmıyor. Daha doğrusu Ermenistan haber değeri taşıyor; Ermeniler ile ilgili gördüğümüz haberler de genelde 'Medyada Nefret Söylemi' projemiz kapsamında karşımıza çıkıyor. Ermenistan medyasında Türkiye'den daha fazla söz ediliyor ama haberler çoğunlukla sınırla ve tarihle ilgili, bugünün Türkiye'sinde neler olduğuna dair analizlere sık rastlamak zor.

Karşılıklı algının değişmesi açısından insan hikayelerinin çok etkili olduğunu düşünüyorum. Psikolojik eşiklerin ve korkunun aşılması çok önemli. İki ülke arasında gidiş-gelişler, kurulan ilk temaslar bu konuda faydalı oluyor ama insan hikayelerinin herkesle paylaşılabilirdiği nokta bence

çok etkili. Anadolu'da eskiden Ermeni köyü olan bir köye gitmek, köylülerle konuşmak ve farklı halklardan gençlerle bir şeyler inşa etmek çok kalıcı ve bireysel olarak çok dönüştürücü.

Projelerinizin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Dört ayda bir, nefret söylemine ilişkin rapor yayınlıyoruz; özel dosyalar yapıyoruz. Bunların sonucunda, özellikle ana akım medyada bir bilinç uyandı. Nefret söylemi artık bilinen, konuşulan bir terim de oldu. Hatta siyasetçiler de sıkça nefret söyleminden söz ediyor. Ana akım medyada nefret söyleminde bir azalma olduğunu görüyoruz; bu konuda artık daha dikkatli. Ancak radikal, marjinal ya da sağ tandanslı gazeteler ve dergilerde nefret söylemine hâlâ rastlanıyor. Raporlara ek olarak, nefret söylemi çalışmalarını medya dışında akademi dünyasına ve gençlere nasıl açabiliriz diye düşündük. Akademisyenlerle birlikte, üniversitelerin gazetecilik ve iletişim bölümlerinde uygulanmak üzere bir müfredat hazırlandı.

İnsan hakları ve demokratikleşme alanında da çalışıyoruz. Ermenilerin gaspedilmiş haklarına eğiliyoruz. Hrant Dink'in de belirttiği, Ermenilerin kendi içlerinde stabil ve şeffaf bir yönetim anlayışının olmamasından kaynaklanan çekingen ve kendi içine kapanık bir toplum oluşturmaları üzerine çalışıyoruz. 'İstanbul Ermeni Vakıflarının El Konulan Mülkleri' konulan üzerine geniş çaplı bir arşiv çalışması yaptık. Arşivdeki belgeler taranarak dijital ortama aktarıldı, koruma altına alındı ve haritalandı. Şimdi, arşiv çalışması sırasında edindiğimiz tecrübeyi geniş bir alana yayarak bütün Anadolu'nun kültürel miras haritasını çıkarmak için çalışıyoruz.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Her iki tarafta da ciddi bir engelle karşılaştığımızı söyleyemem ama bazen çok yapmak isteyip de yapamadığınız şeyler oluyor. Bazı bürokratik engeller oldu. 'Diyalog için Multimedya' projesini yaparken sınır bölgelerinde çekimdedik. Kars'ta, tam da iki ülkenin sınırını çizen Arpaçay'da su sesi kaydeden fotoğraf sanatçılarımızın makinelerine makinelerine jandarma el koydu. Ermenistan'da

da Kars'a komşu Gümrü kentinde, 1993'de sınır kapanana kadar faaliyette olan Kars-Gümrü treninin son/ilk durağı Akhuryan tren istasyonunda çekimler yaptık. Ermenistan'daki bütün tren istasyonları Rusya'ya ait ve Türkiye-Ermenistan sınırını Rus askerleri koruyor. Bize izin verilen alandan fazla açıldığımız gerekçesiyle var olan iznimizi iptal ettiler. Çalışmalarımıza ara verip Erivan'a gitmemiz ve orada Rus yetkilileri ikna etmemiz gerekti. İkna aşamasında bir sorunla karşılaşmadık ama uğraşmamız gerekti.

Türkiye-Ermenistan arası ulaşım da sınır kapalı olduğu için çok sorunlu. İstanbul-Erivan arasında haftada iki gün charter uçak var. Bir dönem Ermenistan'daki havayolu şirketi iflas etti. Ne olacağı anlaşılana kadar uçuşlar tamamen durdu. Bir dönem Van-Erivan arası doğrudan uçuşlar başlayacaktı; bütün hazırlıklar tamamlandı ama üçüncü tarafların baskısıyla iptal oldu. Uçuşlar biraz pamuk ipliğine bağlı; iki ülke arasında ulaşımımızı her an dolaylı yollardan sağlamak zorunda kalabiliriz.

Fakat bu tip uygulamalar dışında sansür veya otosansür gibi engellerle karşılaşmadık. Diasporadan bazı kesimlere ulaşmakta zorluk çekiyoruz. Diasporadaki bazı Ermeniler Türkiye'ye gelmek konusunda kendilerini rahat ve hazır hissetmeyebiliyorlar. Oysa onların buraya gelmesi çok önemli. Türkiye'de de henüz çok açık olmayan bazı kesimlere ulaşmak zor olabiliyor.

Türkiye-Ermenistan ilişkileri konusunda bazı sıkıntılar ve engeller var ama artık geriye dönülmesi mümkün olmayan bir iletişim yoluna girdik.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Ben toplumlar açısından olumsuz ya da umutsuz değilim. Bu, her şeyin bir anda çok kolay olacağı, sorunların kolayca çözüleceği anlamına gelmiyor ama ben temasların giderek arttığını görüyorum ve bunu çok önemsiyorum.

Barışa inancım çok güçlü. Türkiye-Ermenistan ilişkileri konusunda bazı sıkıntılar ve engeller var ama artık geriye dönülmesi mümkün olmayan bir iletişim yoluna girdik. Şimdiki adım, gençlere ve genel nüfusa nasıl ulaşacağımız üzerine çalışmak olmalı. Ancak Kafkaslar'da, Ermenistan-Azerbaycan arasında da barışma olması gerekiyor ve şu anda Ermenistan-Azerbaycan arasındaki durum çok daha ciddi. Çok daha yakın tarihte yaşanmış acı bir savaş var. Karşılıklı algı çok sorunlu. Bu konuda da çözüm için çaba sarfetmek hayati önem taşıyor.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Akademik işbirlikleri kurulması önemli. Diplomatik ilişki olmadığından ziyaretler kişisel girişimlerle, programsız olarak ilerliyor. Akademisyenler ve öğrenciler arasında Erasmus benzeri bir program planlanıp Türkiye-Ermenistan arasında uygulanması lazım.

Ayrıca uzun soluklu programlar yapılmalı ve ulaşılan kitleyi genişletmek için çaba sarfedilmeli. Projeler sadece Ankara-İstanbul ve Erivan'la sınırlı kalsın, farklı kentlerden insanlara da ulaşabilelim istiyoruz. Bu konuda küçük de olsa sevindirici bir gelişme yaşadık: Çok uzun zamandır hayal ettiğimiz ve üzerinde çalıştığımız 'Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu' için fon bulmayı başardık ve fonu kurduk. Bu sayede bir yılda 200 kişiye Türkiye-Ermenistan arası farklı amaçlarla yapacakları ziyaretler için seyahat fonu sağlayabileceğiz. Ermenistan'da araştırma yapmak isteyen, sergiye katılacak olan, komşu ülkeyle ilgili planlara sahip herkese destek olarak iki ülke arasında hareketlilik yaratabileceğiz. Amacımız sadece onlara destek verip projelerini hayata geçirmek değil, aynı zamanda seyahat sonrasında insanların hikayelerini bir internet sitesi üzerinden ve medyadan paylaşarak toplumlar arasında doğrudan teması teşvik etmek.

Karşılıklı uzmanlık paylaşımını mümkün kılmak için bir burs programı açıyoruz. Medya, akademi, kültür-sanat, hukuk ve dil gibi konularda uzmanlıkların paylaşılması gerekiyor. Bir kitabın

ya da bir yayının çevirisi söz konusu olduğunda İngilizce ya da başka bir üçüncü dil üzerinden ilerlemek zorunda kalıyoruz. Doğrudan iki dil arasında çeviri yapabilecek kalifiye insanlara ihtiyaç var. Bu nedenle de ortak paylaşım ve uzun vadeli sonuç verecek çalışma için 'Türkiye-Ermenistan Burs Programı'nın hazırlıklarını yapıyoruz.

Türkiye-Ermenistan arasında diyalog geliştirilmesi konusunda sivil toplum kuruluşlarının daha fazla katılım göstermesi gerekiyor. Ermenistan bizim komşumuz, aramızda bağlar kurulmalı. Oradan gelen insanlarla tanışalım, kalkınmadan göçe, çevreden kadına, çocuğa, depreme tüm ortak konularımızı ele alalım. Yalnızca tarih tartışmalarıyla sınırlı kalmayalım. Böylece geleceğe yönelik ilişkiler ve mekanizmalar kurulsun. Sivil toplum bu konuda devletlerden bağımsız bir aktör olmalı çünkü devlet işlerini bizler yönetmiyoruz. İçtenlikle, devletten bağımsız olmaya özen göstererek ve devlet üzerinde bir baskı kurarak çalışmamız gerekiyor. Şu anda yapılan çalışmaların sayısının ve çeşidinin artması ve daha geniş alana yayılması gerekiyor.

Kapalı sınır, sivil toplumun talepte bulunması gereken bir diğer konu. 2009'da iki ülke arasında protokoller imzalanırken sivil toplum olumlu veya olumsuz pek tepki göstermemişti. Şimdi sivil toplumun daha net talepler getirmesi, daha fazla girişimde bulunması gerekiyor. Her ne olursa olsun, ben umudumu kaybetmiyorum. Barış konusunda çok umutluyum ama elimizi mutlaka taşın altına sokmamız gerektiğini de biliyorum.

Anadolu Kültür

Meltem Aslan Genel Koordinatör

Boğaziçi Üniversitesi İşletme bölümünde lisans, Columbia Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans çalışmasını tamamlayan Meltem Aslan, ikinci yüksek lisans çalışmasını, Avrupa Birliği'nin İnsan Hakları ve Demokratikleşme programında, Türkiye'de devlet güvenliği adına yapılan ifade özgürlüğü ihlalleri üzerine yaptı. Aslan, ICTJ'nin Cape Town eğitim programı da dahil olmak üzere bu alandaki pek çok eğitim ve toplantıya katıldı. 2009'dan bu yana Anadolu Kültür'de çalışıyor.

Tamar Nalcı Proje Asistanı

Lisans derecesini Yıldız Teknik Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık bölümünden alan Tamar Nalcı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler bölümünde yüksek lisans çalışmasına devam etmektedir. 2010 yılından bu yana Anadolu Kültür'de "Ermenistan'la Kültür Sanat Diyalogu" ve "Kültürel Çeşitlilik ve İnsan Hakları" alanlarında proje asistanı olarak çalışmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen bir kültür kurumu olarak 2002 yılında kurulan Anadolu Kültür, kültür ve sanatı paylaşarak, yerel inisiyatifleri destekleyerek, kültürel çeşitliliği ve kültürel hakları vurgulayarak, bölgelerarası işbirliklerini destekleyerek farklı etnik, dini, bölgesel gruplar arasında köprüler kurmayı ve bu yolla toplumsal uzlaşmaya katkı sağlamayı hedefliyor.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Meltem Aslan: Dünyanın her yerinde, ülkeler arasında sorunlu ilişkiler ve barış konularında sivil toplumun büyük rolü oluyor. Bundan 7-8 yıl önce, sivil toplum alanında, Türkiye-Ermenistan arasında, bu tip işler pek yapılmıyordu. Son 7-8 yıldır çok yoğunlaştı. Bizim çalışmaya başladığımız dönemde, Türkiye'yle Ermenistan iki komşu ülkeydi ama düşünün, sınırlar kapalı, 1915 gibi çok ciddi yüzleşilmemiş bir geçmiş var... İki ülke halkları ve sivil toplum arasında hiç ilişki olmaması nedeniyle bu konuya girildi, başlandı. Aslında oradaki eksiklik iletişim yokluğu idi.

Ben 2009'dan beri Anadolu Kültür'de çalışıyorum. Önceki dönemde, projeleri başlatan tüm adımları atan Osman Kavala ve o zamanki Anadolu Kültür ekibi. Türkiye'nin belli başlı büyük problemleri var: Bunlardan biri Kürt sorunu, bir diğeri 1915 Ermeni soykırımı, bir diğeri Kıbrıs meselesi... Anadolu Kültür'ün, çatışmalı durumlarda kültür-sanat aracılığıyla diyalog kurma, çatışmalı durumları kültür-sanat aracılığıyla çözme gibi bir vizyonu, misyonu var. Kürt sorunu konusunda, çok kültürlü olmanın bir zenginlik olarak algılanmasını sağlamaya çalıştık. Diyarbakır'da bir sanat merkezi kurduk. Türkiye'nin sorunları dendiğinde akla gelen Ermeni meselesiyle ilgili çalışma yapmak da kaçınılmazdı. Anadolu Kültür olarak çalışma alanlarımızdan biri Ermenistan'la Kültür Sanat Diyalogu oldu.

Anadolu Kültür, bu alandaki ilk projesini 2006'da gerçekleştirdi. Merhabarev diye bir fotoğraf projesiydi bu. Projenin ismi Türkçe merhaba ile Ermenice barev (merhaba) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştu. Bu projede Ermenistan ve Türkiye'den fotoğrafçılar karşılıklı olarak

birbirlerinin ülkelerini ziyaret edip fotoğraf çektiler ve 2006'da Erivan'da, 2007'de İstanbul'da birer sergi düzenlendi. 2007'de de Ermenistan-Türkiye Sinema Platformu'nun ilk toplantıları başladı. Golden Apricot Film Festivali kapsamında iki yıl boyunca bir araya geldikten sonra, 2009 yılında Türkiye ve Ermenistan'dan genç sinemacıların buluşarak ortak film üretmesiyle, Ermenistan'da ve Türkiye'de yarışma ve festival düzenlenmesi şeklinde bir projeye dönüştü. Sinema Platformu şu ana kadar devam eden en önemli projelerimizden biri oldu. Geçtiğimiz yıllarda bunların yanı sıra Türkiye ve Ermenistan arasında gençlerle sözlü tarih ve fotoğraf projeleri yapıldı, Ermenistan-Türkiye Gençlik Senfoni Orkestrası konserleri gerçekleştirildi, son dönemde de Van ve Erivanlı kadın dengbeç ve âşıklarla konserler düzenledik.

İlk kez Ermenistan'a gittiğimde, her ne kadar insan hakları alanından gelen biri olsam ve konuya hep farklı şekillerde yaklaşmış olsam da, bu konunun Ermenistan halkı için ne kadar ağır olduğunu daha farklı bir gözle gördüm.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Meltem Aslan: Önyargılı sayılmazdım ama herkesin kendini sorguladığı, kendiyle yüzleştiği noktalarda ufak da olsa bir şeyler çıkıyor. Herkesin aslında farkında olmadığı bazı önyargıları oluyor. Mesela oraya gittiğiniz zaman, gerçekten ortak çalışmaya başladığınız zaman, hiç düşünmediğiniz ve bilmediğiniz birçok şey olduğunu öğreniyorsunuz. Önyargı yoksa da başka bir şeyler var... İlk kez Ermenistan'a gittiğimde, her ne kadar insan hakları alanından gelen biri olsam ve konuya hep farklı şekillerde yaklaşmış olsam da, bu konunun Ermenistan halkı için ne kadar ağır olduğunu daha farklı bir gözle gördüm. Örneğin ilk kez köyleri ziyarete gittiğimizde, o köylerdeki herkes için

1915'in ne demek olduğunu, herkesin ailesinde soykırımdan kurtulmuş veya kurtulamamış birilerinin olduğunu görüyorsunuz, bununla yüzleşiyorsunuz. Bu açıdan, Ermenistan'a gitmek, orada projelerde çalışmak benim için çok farklı bir deneyim oldu.

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Meltem Aslan: Anadolu Kültür aslen Türkiye'nin çok kültürlülük meselesine farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlayarak kurulduğu için kurum olarak genel anlamda önyargı mevcut değildi. Zaten biz en başından beri, sadece sınırın açılması meselesi değil geçmişle yüzleşmesi, 1915'te yaşananların açığa çıkması perspektifini savunan bir kurum olduğumuz için önyargımız olamazdı.

Kurum olarak farklı ortaklarla çalışmaya başlayınca, hiç tahmin etmediğiniz konular, ortaya çıkabiliyor, Ermenistan'dan gelen grupların hassasiyetleri çok farklı olabiliyor, bu noktalar dikkatimizi çekti. Soykırım kavramının kullanılıp kullanılmasından bahsetmiyorum bile, bu zaten çok tartışmalı ve önemli bir mesele. Fakat ufak bir broşürde bir kavramın nasıl tanımlandığı, bir konunun ne açıdan ele alındığı, hangi rakamların verildiği, bir yer isminin nasıl yazıldığının Ermenistan tarafı için ne kadar önemli olduğunu çalışmaya başlayınca anlıyorsunuz. Onların hassasiyetleri çok farklı. Bu açıdan benim için de, kurum için de son yedi yılda çok şeyin değiştiğini söyleyebilirim.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Meltem Aslan: İlk yaptığımız kamp ve sözlü tarih projesinde, Ermenistan'dan gelen gençler Türkiye'de bu meselenin onların hayatında olduğu gibi önemli bir yer tutmuyor olmasına çok büyük bir tepki duyuyorlardı. Ermenistan'da bu konu, Ermenilerin hayatını, kimliğini belirleyen bir şey olduğu için, Ermenistanlı gencin 24 Nisan'ın ne olduğunu bilmemesi gibi bir şey söz konusu olamaz örneğin. Oysa Türkiye'deki proje katılımcılarımızdan konudan hiç haberi olmayanlar vardı. Bu durum size şimdi tuhaf geliyor olabilir

çünkü son 3 yıldır 24 Nisan daha fazla biliniyor Türkiye’de. Bundan dört yıl önce 24 Nisan pek bilinen bir tarih değildi, Ermenistan’dan gelen genç katılımcılar da 24 Nisan’ın öneminin bilinmemesine tepki duyabiliyordu.

Tamar Nalcı: Algı derken başka bir örnek daha paylaşayım: Sözlü tarih projesi kapsamında birçok köyü ziyaret ettik. Ermenistan’daki Muşluların yaşadıklarını dinledik. Anne-babalarının hatıralarını dinlemek için yaşlı insanlarla da görüştük. Bazı köylere ilk defa Türkiye’den birileri gidiyordu. Türkiye’den biriyle ilk kez karşılaşıyorlardı ve tabii karşılaştıkları insanlar, kendilerine anlatılana hiç benzemiyordu. Kendi ailelerinin hikâyelerini bize anlatırken: “Türkler öyle, Türkler şöyle...” diye birçok şey sıralıyorlardı. Aileden duyulan cümleler aynen tekrarlanırken, bir noktada yanımızdakilerden biri, “Bak, şu yanımda oturan kız da Türk, o da Türkiye’den geliyor,” dedi. Adam şöyle bir baktı, “Yok, o kötü bir şey yapmış olamaz, baksana ne tatlı bir kız,” dedi. Sonra arkasını döndü ve sonra benzer cümleler kurmaya devam etti. Karşılaşmalar önemli. Belki o günden sonra düşünmüştür, belki aklında küçük de olsa bir şey değiştirmiştir. Normalde hiç görmediği, birebir karşılaşmadığı bir şey hakkında konuştuğu, kimse bugüne kadar kalkıp onun köyüne gitmediği için, o kişinin aklındaki bilgi, kendisine aktarılan anılardan ibaretti. İlk kez Türkiye’den biriyle karşılaştığında nasıl bir tepki vereceğini bilemedi ama iki dakika sonra yeniden ses kayıt cihazını açıp konuşması istendiğinde o öğrendiği söylemine döndü. Algıda böyle sorunlar olabiliyor. Bu karşılaşmalar çok küçük adımlar ama önemli adımlar çünkü bir yerde küçük de olsa bir fitil ateşleniyor.

Türkiye’deki son kamplardan birini Muş’ta yapmıştık ve Ermenistan’dan gelen katılımcılar oranın geçmişine, tarihine ve bugününe dair çok daha fazla bilgiye sahiplerdi. Türkiyeli katılımcılar bu duruma çok şaşırtmıştı. Ermenistan’daki Muşlulara evleri öyle çok anlatılıyor ki, gözlerini yumup evi çizebilecek kadar iyi biliyorlar. Kendisi hatırlamasa bile bazı bilgiler anne-babadan çocuklara bu şekilde yaşatılıyor. Ermenistan’dan Muş’a gelen gençler, konu ve şehir hakkında büyük birikime sahipti, Türkiye’den katılan ve aslında

Türkiye’nin doğusuna da ilk kez giden bazı katılımcılar için ise Muş çok farklı ve yeni bir yerdi.

Proje süreci içerisinde Türkiyeli katılımcılarda bazen bir yorgunluk oluşabiliyordu. Türkiyeli katılımcılara bakarsanız, Türkiye’nin Kürt meselesi, Ermeni meselesi, LGBTİ hakları gibi pek çok sorunlu alanı olduğundan, bu sorunların hepsiyle eşzamanlı mücadele etmeye çalışırken uzun vadede yorulabiliyorlar, yılabiliyorlar.

Meltem Aslan: Algı açısından herkesin zihninde birtakım önyargılar olabiliyor ama var olan sabit fikirlerle taban tabana zıt bir düşünce ve söylemle karşılaşınca insan ne yapacağını bilemiyor. Örneğin Ermenistan’dan bir katılımcı “Siz yaşananlara soykırım demiyorsunuz,” diye üstelerken, Türkiye’den bir katılımcı, “Yo, ben diyorum, bence bu bir soykırım,” diye yanıt verince Ermenistan’dan gelen katılımcı şaşırıp ne diyeceğini bilemeyebiliyor.

Proje içeriği her ne olursa olsun, yemek de, müzik de olsa bir noktada tarih çıkıyor ortaya ve mutlaka konuşuluyor.

Projelerinizin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Tamar Nalcı: Bizim bir orkestra projemiz vardı genç müzisyenlerle birlikte çalıştığımız; bir sözlü tarih projemiz vardı, özellikle zaten adı üstünde sözlü tarih, Türkiye’de Ermenistan’da görüşmeler yapılması üzerine kuruluydu. Proje içeriği her ne olursa olsun, yemek de, müzik de olsa bir noktada tarih çıkıyor ortaya ve mutlaka konuşuluyor. Projeden projeye etkileri de çok farklı oluyor. Projenin temelinde müzik varsa, tarihi tartışmalar o kadar zor ve çetrefilli geçmiyor ve gençler, proje sonunda birbirine veda ederken çok farklı bir etki altında ayrılabilirler. Sözlü tarih projesinde durum, hem olumlu, hem olumsuz açıdan çok daha farklı. Projeyi, geldiği noktadan çok daha geri noktalarda bitirenler de oluyor; proje başlangıcında çok sert ve önyargılı bir bakış açısına sahipken Ermenistan’dan Türkiye’ye eğitim amaçlı gelip buraya yerleşen, aynı şekilde farklı çalışmalar için buradan Ermenistan’a giden insanlar da oluyor.

Meltem Aslan: Bütün proje katılımcılarının algısının pozitif yönde değiştiği tabii ki söylenemez. Algının değişmesi çok kolay bir şey değil. Biz de bu projeleri yaparken insanların algısının birdenbire değişeceğini düşünmüyoruz. Ermenistan ve Türkiye'deki gençler arasında ortak bir konser yapacağız ve o gençlerin birden algısı değişecek diye bir şey tabii ki yok. Türkiye sivil toplum alanında, Ermenistan-Türkiye arası proje yapan birçok kurum var ve pek çok şey yapılıyor. Yapılan projelerin sayısı da giderek artıyor. Algı, zamanla, birbiri üstüne eklenen, kümülatif bir süreçle değişiyor. Böyle bir katkı var.

Algıyı değiştirmek için etkileşim gerekiyor. Etkileşim için de gidilip gelinmesi, karşı tarafın tanınması lazım. Oysa sınır kapalı. Bu büyük bir sorun.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Meltem Aslan: Genel olarak sivil toplum dünyasında, özellikle de bizim yaptığımız bu tür işlerde çok geniş kitlelere ulaştığımızı düşünmüyorum. Herkesin yaptığımız işleri bildiği bir noktada değiliz. Bunu bir özeleştirici olarak da alabilirsiniz, bence hem bizim yaptığımız işler, hem de diğer STK'ların çalışmaları genelde ancak küçük ve sınırlı bir çevreye hitap edebiliyor. Yapılan tüm işler sınırlı kalıyor.

Algı farklılıkları çok önemli oluyor. Konuya o kadar farklı yerlerden yaklaşıyorsunuz ki, her iki taraftan da bu konuya son derece açık katılımcı gruplar bile tepki gösterebiliyor. Türkiye'den katılanlar Ermeni soykırımını bilen, "Evet, bir şeyler olmuş," diyen insanlarsa, oradan katılanlar "Türklerden nefret ediyoruz" diyen uç bir kesim değil, onlar da uzlaşmaya yakın bir kesim ama buna rağmen ciddi çatışmalar olabiliyor.

Tamar Nalcı: Bir de tabii bu süreç içerisinde, katılımcılar, ülkelerine döndüğünde kendi toplumlarında verdikleri ayrı bir mücadele de oluyor. Sadece Türk-Ermeni diye bakmamak, bir de kendi çevresinde, kendi mahallesinde nelerle mücadele ettiğine bakmak lazım. Mesela Ermenistan'daki en uç kesim tarafından zor durumda bırakılıyorlar. Proje

katılımcıları, Ermenistan'a dönüşte başka bir mücadele vermek durumunda kalıyorlar, "Niye Türklerle çalışıyorsunuz?" gibi tepkiler alıyorlar ve buna karşı mücadele etmeleri gerekiyor. Aynı şey Türkiyeli katılımcılar için de geçerli. Onlar da Ermenistanlılarla bir araya geldikleri için kendi çevrelerinde mücadele etmek zorunda kalabiliyorlar.

Tamar Nalcı: Uç kesim medyadan tepki aldığımız oluyor. Bazen bizim basın bültenini alıp olduğu gibi yayınlıyorlar ama suçlarcasına etkinliğin Ermenilerle yapıldığının altını çiziyorlar.

Bugüne kadar yaşadığımız bir-iki net sorun oldu. Mesela, Ermenistan'dan orkestra gelirken, dışişleri bakanlığı müzisyenlerin çıkmasına izin vermediği için konsere iki gün kala "gelemiyoruz" dediler. Ancak sonra bu sorun çözüldü. Başka projelerde de böyle sorunlar yaşanmıştır mutlaka. Hiçbir zaman çok büyük bir problem olmadı. Etkinliği gerçekleştiremeyeceğimiz kadar ciddi bir engelle karşılaşmadık.

Meltem Aslan: Algıyı değiştirmek için etkileşim gerekiyor. Etkileşim için de gidilip gelinmesi, karşı tarafın tanınması lazım. Oysa sınır kapalı. Bu büyük bir sorun. Ermenistan'dan Van'a Ahtamar'a gelen insanlar otobüsle geliyorlar ve Gürcistan üzerinden dolanmak zorundalar. Ermenistan-Türkiye arasında sadece haftada iki gün uçuş var. Bir özel şirket, bir firmadan uçak kiriliyor ve haftada iki gün uçuş yapılıyor. Biri Ermenistan'ı görmek istese, atlayıp gitmek istese, imkanlar gerçekten çok kısıtlı. İmkanların geliştirilmesini teşvik edecek bir şey de yok. Sivil toplum, insanların gidip gelmesini sağlamaya, farklı araçlarla etkileşim yaşatmaya çabalyor. Sınır açılmadıkça ve insanlar birbirini tanımadıkça aradaki ilişkilerin geliştirilmesi çok zor. Türk Hava Yolları hiçbir zaman Ermenistan uçuşu yapmayacak çünkü iki ülkenin birbirinde konsolosluk yok, diplomatik ilişkileri yok. Devlet adım atmadıkça başka kurumların ve kişilerin adım atması söz konusu değil, ilişkiler de kısıtlı kalmaya mahkum.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Meltem Aslan: Bence bu noktada barışı tanımlamak lazım. Barışla sınırın açılmasını kastediyorsak, bu

devletlerle ilgili bir konu. Devletlerin çıkar ilişkileri bir noktada öyle gerektirirse karar verilir ve sınır açılır. Ancak bu mutlaka barış anlamına gelmez. Türkiye ve Ermenistan arasında barış ve uzlaşma için, tarihte gerçekten neyin yaşandığının konuşulması, hakikatlerin ortaya çıkması, kabul edilmesi, özür dilenmesi, gerekli şeylerin yapılması lazım. Ancak o zaman gerçek bir barıştan söz edilebilir. Yoksa sınırın açılması tek başına hiçbir şey ifade etmez. Söz konusu olan zor bir süreç çünkü her şey bir yana, Türkiye'nin yüz yıldır kendi halkına anlattığı bir yalanın birdenbire aksini kabul etmesi zor bir süreç. Birdenbire olacak iş değil ama baktığınız zaman son 7-8 yıldır bir değişim var. En azından şu anda, bundan 10 yıl önce olduğu gibi, "Böyle bir şey asla olmamıştır," diye konuşulmuyor, "Karşılıklı bir kıırım yaşanmıştır," deniyor. Bu bir değişim. Bence bu değişim ihtiyacı sadece Türkiye-Ermenistan ilişkileriyle sınırlı değil. Türkiye'nin demokratikleşmesi için geçmişte yaşanan katliam ve ağır insan hakları ihlallerini kabullenip kendi tarihiyle yüzleşmesi gerekiyor. "Türkiye gerçekten demokrasi ve insan haklarına dayalı bir ülke olmaya karar verecek mi, vermeyecek mi?" sorusu çok önemli...

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Meltem Aslan: Biz, her zaman başaramasak da bu bakış açısıyla çalışıyoruz. Kültür-sanat projeleri yaparken tarihi ve yaşananları bir kenara bırakmayı, sadece barışmayı ve birbirini tanımayı hedeflemiyoruz. Kültür-sanatı bir araya gelmenin bir aracı olarak kullanıyoruz ve bir araya gelindiğinde, tarihte yaşananların konuşulmasını ve birlikte tartışılmasını istiyoruz. Bence bu yapılması ve sürdürülmesi gereken bir girişim. Niyetimiz asla gençlerin birbirini tanımasından ibaret değil. Geçmişte yaşananın geçmişte kalmasından ve yola öylece devam edilmesinden yana değiliz. Bence Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri, hatta belki de en büyük sorunu Ermeni meselesi, çünkü gerçekten onunla yüzleşmeden birçok sorunla da yüzleşemiyoruz. Bu nedenle de Ermenistan'la kültür-sanat veya bir araya gelme vb. projeler yaparken, bizim odağımız hep sorunla yüzleşilmesi, sorunun tanınması ve Türkiye'de artık kabul edilmesi oldu. Ben bu çabanın sürmesi gerektiğini

düşünüyorum. Hrant Dink'in öldürülmesi bu alanda çok ciddi bir dönüm noktası oldu. Onun yarattığı kırılmayı da unutmamak lazım, ne yazık ki kırılma yaşanması için birinin ölmesi gerekti. Özellikle son 5-6 yılda, sivil toplum alanında yapılan proje sayısında büyük artış oldu.

Yapılan projeler genelde çok sınırlı kalıyor bence. Düşünce bakımından zaten bize yakın olan kesimlere ulaşıyoruz. Farklı düşünen ama başka düşüncelere de açık olabilecek çok geniş bir kesime ulaştığımızı düşünmüyorum. Projelerin etki alanını genişletmenin yollarını aramak lazım.

Tamar Nalçı: : Biz kültür-sanat projeleri yapmaya devam ediyoruz, diğer yandan ekonomik ve sosyal işbirlikleri hedefleyen projeler yapan kuruluşlar da var. Yapılan projelerin hepsi farklı alanlara hitap ediyor ve böyle de olmalı.

Genellikle Türkiye ve Ermenistan deniyor ve diaspora bunun dışında kalıyor. Bence diasporayı da buna katmak gerekiyor. Bu diyalogda mutlaka diasporanın da olması gerektiğini düşünüyorum. Soykırımın tanınması veya tanınmaması, bu bütün Ermenileri ilgilendiren bir mesele. Soykırım kabul edilirse bu konuda izlenecek yol bellidir. Özür dilenir, mağduriyetler giderilir, vs. bu bir süreçtir. Gerçekten bir yere ulaşmak istiyorsak öncelikle bunların tamamlanması gerekiyor. Fakat bütün aşamalar tamamlansa bile yaşananlar Ermenistan'daki, Türkiye'deki veya diasporadaki Ermenilerin aklından silinip gitmeyecektir. Bir anda "özür dileriz," sözleriyle tamamen silinecek ve yok olabilecek bir şeyden bahsetmiyoruz. Yüz yıllık, çok büyük bir yükten bahsediyoruz. O aşamadan sonra da çalışmalara devam etmek gerekiyor.

GPoT

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi

Kültür Üniversitesi

Dr. Sylvia Tiryaki Direktör Yardımcısı

İstanbul Kültür Üniversitesi'nde uluslararası hukuk, hukuka giriş, insan hakları, politik düşünce tarihi ve anayasa hukuku dersleri veren Sylvia Tiryaki bir yandan da Uluslararası İlişkiler Departmanı'nda başkan yardımcısıdır. Uzmanlık alanları Türkiye dış politikası, Kıbrıs, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Ermenistan ve Avrupa Birliği'dir. 2003 ve 2008 arası Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nda araştırma görevlisi olarak bulunmuş ve Kıbrıs Projesi Koordinatörlüğü yapmıştır. 2011'den beri Dünya Engelliler Vakfı'nın danışmanlığını yapmaktadır.

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT) 2009 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi çatısı altında kurulmuş bağımsız, kar amacı gütmeyen bir araştırma merkezidir. Merkez, Türkiye'nin dış politikasını ilgilendiren konular başta olmak üzere uluslararası gündemde yer alan sorunlar üzerine çalışmalar yürütmektedir. Merkez geniş bir yelpazede gerçekleştirdiği yenilikçi projelerle diyalog ve müzakere yöntemlerini kullanarak ikili ilişkilerde uzlaşma sağlamayı amaçlar. GPoT Merkezi, yerel ve uluslararası sorunlara karşı şiddet karşıtı ve uzlaşmayı destekleyen çözümler üretmek amacıyla kurulmuştur. Çok kanallı diplomasi toplantıları düzenleyerek, yaratıcı ve bağımsız araştırmalar yürüterek, medyada ulusal ve uluslararası sorunlar üzerine müzakerelere yer verilmesini teşvik ederek istikrar, demokratikleşme ve barışa katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Meslektaşlarım ve ben, 2008'in sonunda, Türkiye dış politikasına odaklanan Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi'ni kurduk. Dış politika desek de aslında ikili ilişkilere, özellikle de sorunlu ikili ilişkilere odaklandığımız söylenebilir. Kıbrıs meselesi, Avrupa Birliği, Ermenistan ve şu sıralar Suriye gibi konularda çalışıyoruz. Yalnızca Türkiye-Ermenistan ilişkileri üzerine çalışmıyoruz ama Türkiye-Ermenistan ilişkileri de çalışma konularımızdan biri. GPoT'u kurmadan önce, TESEV'de, Kıbrıs proje koordinatörü olarak görev yapıyordum. Bu açıdan bakıldığında daha önceden de Ermenistan hakkında yapılan projelere çok yabancı sayılmazdım. GPoT'un kuruluşundan bu yana Ermenistan bizim ana çalışma alanlarımızdan biri oldu ve Ermenistan'dan proje ortaklarımız, Avrasya Ortaklık Fonu, Erivan Basın Kulübü (Yerevan Press Club) ve Internews Armenia ile farklı çalışmalar gerçekleştirdik. Bu projelerdeki temel amacımız, Ermenistan ve Türkiye toplumlarının birbirini daha iyi tanımalarını sağlamak. Bugüne kadar Ermenistan ve Türkiye'den öğrencilerle ve gazetecilerle birkaç değişim programı gerçekleştirdik. Ayrıca bir grup eski diplomat ve siyasetçiyi de Ermenistan'a götürdük. GPoT'un gayriresmi diplomasi veya arabuluculuk arasında gidip gelen bir çizgide çalışmalar yaptığını söyleyebiliriz.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Yanlış anlaşılacak istemem ama şanslı bir insanım: Genelde hiçbir şeye ve hiç kimseye karşı önyargı sahibi değilimdir. Bir projeye başlarken aklımda bir paradigmayla yola çıkmam; zaten öyle olmasa bu işte çalışmam mümkün olmaz. Ancak, süreç içinde Ermenistan ve Türkiye toplumları ve ilişkilerine dair bazı dinamikleri daha net görmeyi başardığımı düşünüyorum. Proje yazma sürecimizde, hangi taraf için neyin önemli olduğunu çok daha iyi anladım. Ülkelerin büyüklükleri, ekonomileri ve medyalarının boyutu belli... Bunlar projenin iki ülkede eşit muamele öngörmesini zorlaştıran etkenler. Ermenistan toplumunda ve Türkiye toplumunda aynı kuralları birebir uygulamaya kalkarsanız, iki ülke arasındaki farklar nedeniyle, etkileri aynı olmayacaktır. Bu tip projelerde yer almak isteyenlere önerim, genelleme yaparken çok dikkatli olmaları. Her proje birbirinden farklı ve her proje farklı duyarlılıklar gerektiriyor. Eğer proje ekonomik ilişkilere odaklanıyorsa, farklı bir yaklaşım benimsemek gerekir. Diaspora ile çalışırken birçoğunun yurt dışında doğduğunu, birçoğunun bugüne kadar Ermenistan'ı ziyaret etmiş olduğunu ama birbirlerinden çok farklı bağlar kurdukları göz önünde bulundurulmalı.

İlişkilerin ne kadar derin olduğunu daha iyi öğrendim. Yaşadığımız son yüz yıl bu gerçeği değiştiremez. Bunun farkına vardım. Ermeni ve Türk halklarının yüzyıllar boyunca bir arada, yan yana yaşamış olmaları, son yüz yılda yaşanan sorunları aşmalarını sağlayabilir. Bu son yüz yılda yaşananları hafife aldığım anlamına gelmiyor ama bu son yüz yılda yaşanan acıları aşmanın yolu geçmişten yeniden keşfetmek olabilir. En azından bunu umuyorum.

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Ermenistan'a ilk kez, Erivan Basın Kulübü'nde düzenlenen bir toplantıya katılmak için, 2006'da gittim. Türkiye'den Ermenistan'ı ziyarete gitmiştik ve bir grup Ermeni gazeteciyle toplantı yapacaktık. Sanırım Türkiye'den giden grubun çoğunluğunu da gazeteciler oluşturuyordu. Biz masanın bir tarafında oturuyorduk, Ermeniler de masanın karşı tarafına

geçmişti. Odada soğuk bir hava vardı: İnsanlar birbirinden uzaktı. Pek konuşmuyorlardı. Aradan yıllar geçti, Ermenistan'dan proje ortaklarımızla dört farklı projede çalışmaya başladık. Artık projeleri birlikte hazırlıyor, başlıca ortaklara birlikte başvuruyoruz. Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler için çalışan sivil toplum kuruluşlarının üyeleri dost oldu. Bu projede birlikte çalışmış olmaktan farklı bir dostluktu, yaşananların getirisiydi. Herkes için konuşmuyorum ama karşılaştığımız insanların büyük çoğunluğu bir şekilde karşılarındakileri tanıma şansını bulmaktan son derece memnundu. Ermenistan ve Türkiye'den gençleri bir araya getirmek çok yapılabilir bir şey çünkü her iki ülkenin gençleri de birbirini anlamaya istekli. Gençler demek, yeni nesil demek. Gelecekteki çalışmaları üstlenecek insanlar demek... Karşılıklı anlayışın yalnızca şu ana kadar kısmen gerçekleşmiş olan etkileşimle mümkün olduğunu düşünüyorum. Fakat bu GPoT'un çabalarının yeterli olduğu anlamına gelmez. Karşılıklı görüşmelere ne kadar çok insan ve kuruluş dahil olursa, o kadar iyi olur.

Soykırım konusu sonuçlanmış değil: İnsanlar tartışıyor, önemli olan soykırımdan yana veya ona karşı olmak değil, tartışabilmek.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Herkesin bildiği değişkenler ve durumlar mevcut. Bunlardan biri soykırım, diğeri ise sınırların kapalı olması. Bütün iletişim ve proje girişimleri bu iki nokta etrafında şekilleniyor. Sınırların kapanmasının nedeninin de Karabağ sorunu olduğunu düşünürsek toplumda iki buçuk noktadan söz edebiliriz. Bu meseleleri kabul etmeden ve onlara dokunmadan yapılan tüm konuşmalar fasa fiso. Mükemmel müzikler, yemekler, kaç lira kazandığımız veya ne çok ortak noktamız olduğundan söz ederken bile herkesin aklında daima bu meseleler var. Bu durum kendini, açıkça konuşulmazken bile belli ediyor. İşin aslı, bunlar, öyle ya da böyle çözülmesi gereken sorunlar.

Bu sorunlar yüzünden toplumlar birbirinden kopmuş ve birbirini çok az tanıyor. İki ülke arasında bir yakınlaşma olmak zorunda. İnsanları bir araya getiren projelerin rolünü asla yadsımıyorum. Yapılan projeler boşlukları doldurmaya yönelik. Her ne kadar sorunlarımız olsa da birbirimizle konuşabiliyoruz. On yıl önce, beraberce oturup konuşabilmemiz hayal bile edilemiyordu. İnsanlar birbirinden farklı olsa da bir araya gelip konuşabiliyor ve durum biraz olsun iyileşebiliyor. Soykırım konusu sonuçlanmış değil: İnsanlar tartışıyor, önemli olan soykırımdan yana veya ona karşı olmak değil, tartışabilmek.

Projelerinizin Türk-Ermeni ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Yapmış olduğumuz tüm projelerin belli bir katkı sağladığını düşünüyorum. Aralarından hiçbirinin faydalı olmadığını düşünmem. Zaten sonuçlar henüz açık olmadığından herhangi bir yargıda bulunmak güç. Hâlâ durumu bir şekilde iyileştirme sürecinde olduğumuzu düşünüyorum, dolayısıyla da bir şey söylemek için henüz erken.

Projelerimizden biri genç yönetmenlerin katıldığı bir kısa film yarışmasıydı. Düzenlenen bir törenle kazananlara ödül veriliyordu. Yarışmaya gönderilen filmler çok kaliteliydi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinden söz ediyordu ve üst düzey yaratıcılıkla gerçekleştirilmişlerdi. Ermeni gençler ve Türk gençlerin düşünce biçimi ve kültürel bakış açısının ne kadar benzer olduğunu görme fırsatı bulduk. Onlar da bunun farkında değillerdi ve sandıklarından çok daha fazla ortak yanları olduğunu keşfettiler. Bir grup eski diplomatı ve tecrübeli gazeteci Erivan'a götürmüştük. Aralarında Mehmet Ali Birand da vardı ve 32. Gün programını Erivan Üniversitesi öğrencilerinin katılımıyla, orada düzenlemiştik. İzlenme oranı yüksek, çok popüler bir Türk programa katılabilmek gençler için çok ilginç bir deneyim oldu. Sunucuya sorular sordular. Sorulardan bazıları nefes kesiciydi. Kısa vadede sonuç verecek bir proje olmayabilir ama uzun vadede, özellikle de tekrar edilebilirse çok etkili olacaktır.

Gayriresmi diploması konusunda da biraz tecrübeli sayılırız. Futbol diploması döneminde bu konuda çalışmaya gayret ettik. Her şeyin ucu sonunda siyasi iradeye bağlanıyor ve siyasi iradeyi

etkilemeniz mümkün değil. Ben yine de sivil toplumun küçücük bir girişiminin bile karar alıcıları doğrudan etkileyemese bile kayda değer olduğunu düşünüyorum.

Hepimiz Türkiye ve Ermenistan toplumlarının, Türklerin ve Ermenilerin birbirinden tamamen farklı hikayelerle büyüdüklerini biliyoruz.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Düzenlediğimiz kültürel otobüs turları çok rağbet görüyor. Turu, Ermenilerin Anadolu'daki kültürlerini, manastırları ve tarihi eserleri görmeleri için düzenledik. Fakat Ermenilerin otobüs turu sırasında ilişkiler çok zor oldu. Manastırların ve tarihi eserlerin ne kadar yıkık ve kötü durumda olduğunu görünce olumsuz tepkiler ve hayal kırıklığı ile karşılaştık. Ermeni gazeteciler de durumu böyle görmüşlerdi. Tabii ki tüm tepkilerin olumsuz olduğu söylenemez ama çoğu olumsuzdu diyebiliriz. Türk gazetecilerle bunu yaşamadık. Arkadaş canlısı olmaya çalışıyorlardı. Bence bunu da anlamak gerek. Bu yargılanmadan olduğu gibi kabul edilmeli. Meslektaşlarım bana zaman zaman, sosyal ve tarihi özgeçmişleri ve hikayeleri birbirinden bu kadar farklı insanları idare etmekte zorlandıklarını söylüyorlardı. Hepimiz Türkiye ve Ermenistan toplumlarının, Türklerin ve Ermenilerin birbirinden tamamen farklı hikayelerle büyüdüklerini biliyoruz. Birbirine zıt, gelişkili bunca hikaye arasında ortak bir payda ve düşünceye ulaşmak çoğu zaman zor ama bu kültürel ve sosyal projeler giderek daha kolay gerçekleştirilir hale geldi. Biz ilk adımı atıp iki toplumu bir araya getiren öncü kuruluşlardanız. Başlangıçta pek çok zorluk vardı ama yıllar geçtikçe çalışma yapmanın kolaylaştığını, tepkilerin azaldığını görebiliyoruz.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Türkler ve Ermeniler yüzyıllardan beri bir arada yaşamışlar. İki toplum arası ilişkilerde nispeten yakın tarihte meydana gelen ve çeşitli tip ve

derecelerde husumete yol açan çatlaklara rağmen, sorunların uzun vadede aşılabileceğini düşünüyorum. Yüzyıllar boyunca yan yana geçirilen zaman ve iki halk arası benzerlikler, iki toplum arasında barışın inşasında rol oynayacak güçlü unsurlar. Ancak bu unsurların yeterli olduğunu söylemek mümkün değil. Toplumların, olumsuz etkilerden kurtularak yeniden barış fikrine odaklanması ancak ve ancak sabırla, diyalog kurulmasıyla gerçekleşebilir.

Ermenistan ve Türkiye toplumları arasında kurulacak barışa olan inancım bu alanda çalıştığım süre içinde değişmedi. Fakat bu konuyla ilgili imkanlara ve sınırlara bakışım kaçınılmaz olarak biraz daha olgunlaştı.

Her ne kadar Ermenistan-Türkiye arasında yaptığımız projeleri çok sevsem de, onlara gerek olmayan bir dünya hayal ettiğimi itiraf edeyim. Umarım zamanla iki ülke yakınlaşır ve artık böyle projeler yapmamız gerekmez. Böylece bizler de birlikte ikili ilişkilere değil de çevre duyarlılığı gibi evrensel konulara odaklanabiliriz ve Ermenistan'la Türkiye'nin dünyayı daha iyi bir yere dönüştürmek için ortaklaşa projeler yaptığını görürüz.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Barış için daha fazla zamana ihtiyaç var. Ayrıca iki toplum arasında kurulan ilişkilerin geliştirilmesi ve daha önce kurulan ilişkilerin yaşatılması da şart.

Temelde, tartışma konuları ve çatışmalara barışçıl çözümler getirilmesine katkıda bulunmaya ve bunun için ne gerekiyorsa yapmaya çalışıyoruz. Eğer yardımcı olabileceğimiz bir şey varsa ve yapılacak şey sivil toplum kuruluşu olarak becerilerimiz arasında bulunuyorsa elimizden geleni yapıyoruz. Ermenistan'da halkın tabanına hitap edecek etkinlikler yaptık, Breaking the Ice (Buzları Kırmak) adlı bir kitap yayınladık. Projenin sponsorluğunu ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) yaptı. Projenin temel fikri, gazetecilere ve akademisyenlere İstanbul'dan hareketle Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'ı gezecekleri bir seyahat yaptırmak, sonra da uçakla geri dönmelerini sağlamaktır. Burada ve Erivan'da birer toplantı düzenledik ve arada geçen sürede de birlikte

seyahat ettiler. Organizasyonu bugüne kadar iki kez yaptık ve bence programa katılanların, Ermenistan ve Türkiye toplumları arasındaki karmaşık ilişkileri daha iyi anlamasına katkıda bulduk. Bugüne kadar Türkiye ve Ermenistan'dan seyahate katılabilecek tüm gazeteciler daha önce bu seyahati deneyimlemiş oldu. Dolayısıyla şu an için, ulaşabileceğimiz daha fazla insan bulunmuyor. Bu açıdan bakarsak amacımıza tamamen ulaştığımızı söyleyebiliriz. Bu yıl, yeni bir adım daha atarak Ermeni diasporasına odaklanmaya başladık. Bazı insanlar bunun doğrudan, trajedinin 100. yılı olan 2015 ile ilişkili olduğunu düşünebilir ama bizim aklımızda bu fikir yoktu. Gençler, gazeteciler ve akademisyenlerle çalıştıktan sonra diaspora ile çalışmalar konusunda eksiklik olduğunu düşündük. Yine de hoş bir rastlantı olduğu fikrindeyim.

Ben eğitime inanıyorum. Genç yaşta eğitimin, yetişkinlerin dünyaya bakış açısını şekillendirdiğini düşünüyorum. Eğitim, insana hoşgörülülük ve ilerici bir bakış açısı da kazandırabilir, aksine dar ve nefret içeren bir bakış açısı da sunabilir. Bu nedenle, her iki ülkede de, başta ilkokullarda olmak üzere okullarda kullanılan resmi müfredat ve söylem eşzamanlı olarak değiştirilmeden sivil toplum girişimleri ve bu girişimlerin etkileri daima sınırlı olacaktır.

AVİM

Avrasya İncelemeleri Merkezi

Alev Kılıç
AVİM Başkanı

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 1969 yılında dışişleri bakanlığına meslek memuru olarak girdi. Çeşitli diplomatik görevlerden sonra 1996 yılında Belgrad'a büyükelçi olarak atandı. 1998-2002 yılları arasında Avrupa Konseyi Daimi Temsilciliği'nde büyükelçi-daimi temsilci, 2002-2004 yılları arasındaysa müsteşar yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra 2004-2009 arası Bern Türkiye Büyükelçisi, 2009-2011 arası da Meksika Büyükelçisi olarak görev yaptı. 2013 yılı başından beri Avrasya İncelemeleri Merkezi'nin başkanlığını yapıyor.

AVİM (Avrasya İncelemeleri Merkezi) 2009 yılı başında Ankara'da akademik bir düşünce kuruluşu olarak kurulmuştur. Merkezin görevi, Kafkaslar, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Asya bölgeleriyle ve Avrupa Birliği Teşkilatı ve ülkelerinde Türkiye'yi ilgilendiren konularda araştırmalar yapmak, bunları yazılı ve dijital ortamlarda yayımlamak, bu konularda toplantılar düzenlemek, toplantılara katılmak ve eğitim vermektir.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Kısa adı AVİM olan Avrasya İncelemeleri Merkezi 2009 yılında kuruldu. Türkiye'de 1999-2009 yılları arasında faaliyet gösteren ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Türkiye'nin o sıradaki en büyük stratejik düşünce kuruluşuydu. Bizim çekirdeğimizi, ASAM bünyesinde 1999 yılında kurulan Ermeni Araştırmaları Enstitüsü oluşturdu. ASAM, 2009 yılında tamamen finansal nedenlerle dağıldı. Ermeni Araştırmaları Enstitüsü'nün önemi ve bu tip bir kuruluşa duyulan ihtiyaç bilindiği için, bu kuruluşu başka bir çatı altında yaşatma düşüncesi doğdu. Kuruluş, Türkmeneli Vakfı adlı başka bir kuruluş altında, ismi de Avrasya İnceleme Merkezi olarak değişerek faaliyet göstermeye başladı. Bu durum, benim sonradan gelen biri olarak çok hoşuma gitti çünkü sadece Ermeni Araştırmaları Enstitüsü hem konuyu çok daraltıyor, hem de bir süre sonra çok da kendini tekrarlar hale geliyordu oysa Avrasya perspektifi bize çok daha geniş bir bakış açısı kazandırdı. Günümüzden söz edecek olursak, Ermenistan'la ilgili en güncel gelişme, Avrupa Birliği'nin yerine Putin'in ve Rusya'nın öncülüğünü yaptığı Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği'ni tercih etmesi. Avrasya Birliği, AVİM olarak özellikle üzerinde çalıştığımız bir konu. Balkanlar ve Kafkasya da dahil olmak üzere bütün bu Avrasya oluşumlarına ve Türkiye'ye yansımalarına eğiliyoruz. Sonuçta AVİM, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü olarak doğmuş, özünü kaybetmeksizin çalışma ve ilgi alanını giderek genişleten, konuları daha geniş bir perspektiften inceleyen bir düşünce çatısı.

Sadece entelektüel bir düşünce kuruluşu olarak faaliyet gösterirken idari ve yapısal işlere

ayıracağımız kadro, bütçe ve zaman olmadığı için Türkmeneli Vakfı altında çalışmayı seçtik.

Kuruluşumuzun, bizce önemli sayılacak kadar uzun bir süredir hiç aksamadan devam eden çalışmaları bulunuyor. Bunların bir kısmı akademik yayınlar, bir kısmı ise aylık olarak düzenlediğimiz iddialı beyin fırtınası toplantılarının metinleştirilmiş basılı versiyonları. AVİM olarak, Türkiye’de Ermeni araştırmaları konusunda en köklü ve en eski düşünce kuruluşuyuz.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Önyargılarımız yoktu ama çok önemli bir noktaya işaret ettiniz. Açık olarak her zaman bunu söylüyoruz, biz Ermenistan’daki herhangi bir kuruluşla temas kurmaktan, tartışmaktan ve diyalog arayışından asla vazgeçmiyoruz. Bu kuruluşun ılımlı veya aşırı uçta olması bizi rahatsız etmez veya tartışmaktan kaçınmamıza neden olmaz. Hatta bu kuruluşun fikirleri ne kadar uçtaysa, tartışmak bizim o kadar hoşumuza gider çünkü ne kadar uçtaysa o kadar yanlış izdedir ve o kadar çok tartışacak şey vardır. Son yuvarlak masa toplantımıza ilk kez bir Ermeni düşünce kuruluşu da katıldı. AVİM için çok yeni bir deneyim oldu. Son derece iyi geçti. Gelen insan Erivan’da yaşayan, Amerikalı bir Ermeni’ydi. Orada Ermenistan vatandaşı bir Ermeni gibi baskı da görmediği için son derece rahattı. Ermenilerle farklı düşündüğümüz açık, bunu zaten biliyoruz ama tartışmak önemli. Kin ve nefret üzerine gelecek kurulamaz. Asgari ortak paydada bir anlayış bulmak amaç. Bunun da olabileceğine bu toplantılarda ikna oluyoruz çünkü konuşabiliyoruz.

Sizin/kurumunuzun konuya daha önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Ben 2013’ten bu yana AVİM’de görev alıyorum. Ermeni Araştırmaları Enstitüsü’nün kurucusu Emekli Büyükelçi Ömer Engin Lütem. Ben başkanlığı ondan devraldım. Ömer Engin Lütem de 81 yaşında olmasına rağmen onursal başkanımız olarak buradaki aktif görevine devam ediyor. Dolayısıyla bakış açısı konusunda bir kopukluk olmadı. Ben görevi devraldım ama bir önceki başkanla çalışmalarımız da devam ediyor. Ömer Engin Lütem, dışişleri bakanlığında birlikte, benzer konular

üzerinde çalıştığımız bir insan. Dolayısıyla fikri olarak bir kopukluk yok, tam tersine bir devamlılık söz konusu oldu.

Kurumun bakış açısıyla ilgili de şunu söyleyebilirim. Ermeni konusu maalesef tek yanlı olarak Türkiye aleyhine istismar edilmekte. Bunun madalyonun her iki tarafını da göstermek suretiyle, bir diyalog yoluyla karşılıklı bir uzlaşmayla ve anlaşmayla sonuçlanması gerekir. Bugün önümüzdeki manzarada maalesef Türkiye tek taraflı olarak yıpratılmaktadır, suçlanmaktadır. Biz, hiçbir zaman için, “Türkiye süttten çıkmış ak kaşıktır, tarihte hiçbir şey olmamıştır,” demiyoruz ama bugün yapılanların Türkiye’ye karşı, yanlı ve haksız olduğunu düşünüyoruz. Bizim kurum içinde çıkış noktamız, “Hiçbir şey yaşanmadı” diye bir nokta olmadı asla.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Ermeni söylemi, Ermeni iddiaları Batı kamuoyunda neredeyse yüz yıldır işlenegelmekte ve bu söylem artık iddiadan öteye bir inanç haline gelmiş ve söylene söylene kanıtlanmış addedilerek gerçeğe dönüşmüş. Türkiye Cumhuriyeti, bırakın karşı tezi, bu konuda bir görüş belirtmek için bile ilk girişimini ASALA cinayetlerinden, terör eylemlerinden sonra yaptı, ilk kez o zaman bu konuyu gündemine aldı. Türkiye’de, üniversitelerde dahi, 70’lere kadar Ermeni sorununa dair hiçbir şey öğretilmezdi. Ben, Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunuyum, 1968’de mezun oldum. Siyasal Bilgiler Fakültesi demek, Türkiye’de bu konuların işleneceği tek okul demektir. Sonuçta diplomasiye insan yetiştiren bir kurumdur. Müstakbel diplomatların yurt dışında gidince muhatap olacağı sorunları bilmesi gerekir. Buna rağmen mesela ben 1968 yılında mezun olurken, “Birinci Dünya Savaşı’nda cephede Ermeniler, vs. vardı, Kazım Karabekir savaştı,” dışında Ermeni sorununa dair hiçbir şey okumamıştık.

Ben zamanla bu eksikliğin şundan kaynaklandığına kani oldum: Türkiye Cumhuriyeti, cumhuriyet öncesi acıları ve olayları deşmekle hiçbir şey kazanamazdı. Cumhuriyet ile Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra yeni bir sayfa açılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti ileriye bakmak durumundaydı. Türkiye Cumhuriyeti varlığını

güçlendirmeliydi. Geçmiş unutmamalıydı ama enerjisini geçmiş savunmaya veya geçmişten hesap sormaya harcamamalıydı. Geçmişle bu tip bir hesaplaşma ilişkisi kurmamalıydı. Dolayısıyla bize, yani o dönemki cumhuriyet gençliğine öğretilen, temiz bir sayfa açıp enerjimizi, genç cumhuriyeti çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya yönlendirmektir. Açıkçası bizim anlayışımız da buydu, ben kendimden de biliyorum. Amaç bir suçu örtbas etmek için bir şeyleri okumamak veya deşmemek değildi. Fakat 70'lere geldiğimizde hayretle gördük ki Türkiye aleyhinde yoğun, inanılmaz bir soykırım iddiası, suçlaması var ve biz buna karşı hazırlıksız. Bunu hiç düşünmemişiz. Türkiye'nin Ermeni soykırımına ilişkin görüşlerinin ciddi olarak akademik anlamda ele alındığı ilk dönem 80'ler oldu. 1982'de 9 Soru 9 Cevap diye bir kitap yayınlandı, ondan önce Türkiye'de bu konuda, Esat Uras'ın bir kitabı vardı ama yayınlar bundan ibaretti. Ermenilerin 100 yıldır sürdürmekte oldukları iddialara karşı kendi görüşlerimizi son 30 yılda ancak hazırlayabiliyoruz, gündeme getirebiliyoruz. Yanıtımızı 70 yıllık boşluktan sonra vermek durumunda kalıyoruz. Eşit düzeyde olsak veya aynı empatiye sahip bir dinleyici kitlesine sahip olsak dahi, arada kapatmamız gereken 70 yıllık bir fasıla var. Bizim çalışmalarımızın önemi bundan kaynaklanıyor. Bu boşluğu kapatacak çalışmalar hiç değilse 91'den bu yana son derece akademik olarak devam ettiriyoruz. O tarihlerde Türkiye lehine yurt dışında hiçbir görüş yokken bugün Türkiye lehine bilimsel çalışmalar yapan ve uluslararası camiada da sözü geçen hatırı sayılır bir akım, bilim insanları ve kişiler var. Görüyoruz ki uluslararası hukukta da çok büyük kazanımlar elde etmeye başladık. Ermeni konusundaki ilk dava Berlin'deki Tehliyan davasıdır¹. Onun nasıl ilerlediğini biliyoruz. Son dava ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Perinçek davasıdır. Onun da nasıl bir sonuç verdiği görüyoruz. Dolayısıyla katettiğimiz mesafe bu iki davanın karşılaştırılmasından dahi anlaşılabilir. Türkiye açısından inanılmaz önemli bir kazanım, bir aşama söz konusudur.

1 15 Mart 1921 tarihinde, Berlin'de, Ermeni soykırımının sorumlusu olduğu gerekçesiyle Talat Paşa'yı tek kurşunla öldüren Soğomon Tehliyan, Alman Mahkemesi'ndeki yargılamasında cinayeti bir anlık şuur kaybıyla işlediğine karar verilerek beraat etmiştir. (Editörün notu)

Asıl hedefimiz, tarihin tek taraflı olarak, tek bakış açısıyla kaleme alınacak bir şey olmadığını anlatmak.

Projelerinizin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Türkiye'nin sadece Ermeni konusuna odaklanmış en eski ve en uzman kuruluşuyuz. Türkiye'de, 2001 yılından bu yana tamamen akademik nitelikte, periyodik bir Ermeni araştırmaları dergisi yayınlıyoruz. Tüm sayılara internet sitemizden ulaşılabilir. Bizim çalışmalarımız akademik anlayış ve düşünce çerçevesinde yapıldığından beyhude çalışmadığımız kanaatindeyiz. Yaptıklarımızın, konunun objektif olarak anlaşılmasına bir katkıda bulunduğuna inandığımızdan çalışmaya devam ediyoruz ve bu inanç çok önemli. Ermenilere "Haksızsınız," demek veya "Tarihte Ermenilere yapılanlar çok iyi şeylerdi," demek gibi bir amacımız yok. Asıl hedefimiz, tarihin tek taraflı olarak, tek bakış açısıyla kaleme alınacak bir şey olmadığını anlatmak. Tarihi olayların mutlaka çok yönlü olduğunu, her yönünün bilinmesinden sonra bir karar alınabileceğini söylüyoruz. Buradan hareketle de hem tarih yönüyle hem hukuk yönüyle soykırım iddiasının söz konusu olamayacağına, soykırım iddiasının Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir damgalama olduğuna inanıyoruz.

Bu nedenle de son dönemde, Erivan'da oturan ve saygın bir düşünce kuruluşunun başında bulunan, Amerikan vatandaşı olan bir Ermeni ile gerçekleştirdiğimiz toplantı bizim için çok önemli bir başlangıç çünkü böyle bir toplantının yapılabileceğini ortaya koymuş olduk. Kimse bundan rahatsız olmaksızın tartışmayı başardık. O kendi bildiğini söyledi, biz kendi bildiğimizi söyledik ve amaç birbirimizi ikna etmek değildi. Farklılıkları ortaya koyarken, ortak bir düşünce benimseme, ortak bir payda bulma arayışındaydık.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Biz, dergilerimizin dağıtımını çok geniş tutuyoruz. Ermenilerin bu yayınları çok yakından takip

ettiklerini biliyoruz ancak yayınlarımızı hiçbir zaman makbul birer tartışma maddesi olarak görmüyorlar. Bu nedenle de tartışmak mümkün olmuyor. Tabii bu önemli bir sorun.

Diğer yandan, Zürih'te 2009 yılında imzalanan protokolle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kapısı açılıyordu ve soykırım konusu, iki tarafı da rahatsız etmeyecek şekilde bir tarihçiler komisyonuna bırakılıyordu. "Olmuştur" veya "Olmamıştır," diye konuşmak yerine konuyu uzmanlara havale ederek araştırma yapılması sağlanacaktı. Zürih'te imzalanan protokoller, işin özünde, kapıyı açacak protokollerdi. Ancak atılacak bu adım hem Ermeni tarafından, hem de bizim tarafımızdan engellendi. Türkiye'nin Karabağ ile ilgili soruları vardı. Ermenistan Anayasa Mahkemesi ise soykırımın inkarına ve toprak bütünlüğüne ilişkin bir karar aldı: Hem soykırımın var olduğunu, hem de Ermenistan sınırlarının henüz kesinlik kazanmamış olduğunu iddia etmiş oldular. İşin aslı, Türkiye de bunu bir rahatlama olarak gördü. Sonuçta, Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Zürih'teki protokollere aykırı ve bağlayıcı yorumu ve kararıyla engel olmuş oldu.

Türkiye'yle Ermenistan arasında, soykırım iddiaları konusunda ortak bir anlayış ve uzlaşma olduktan sonra bölgede çok güçlü ilişkiler kurmamızın önünde hiçbir engel kalmayacaktır.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Ermeni düşünce kuruluşu ile yaptığımız toplantıdan sonra çıkardığımız Turkish-Armenian Dialogue başlıklı kitapçıkta görebilirsiniz ki Ermeni muhabibimize şunu söylüyoruz: "Sizi buraya görüşlerinizi değiştirmek için çağırmadık. Görüşlerinizi saygıyla dinlemeye hazırız ama sizin de bizim görüşlerimizi dinlemeniz, değerlendirmeniz ve görüşlerimize bir tepki vermeniz gerekir." Türk tarafının görüşlerini tamamen görmezden gelmek diyalogun bir parçası olamaz. Bunu ısrarla söylüyoruz.

Barış, eninde sonunda gerçekleşecektir. Barış olmak zorundadır. Şu anda barışın önündeki engel, Türkiye'ye yönelik soykırım iddialarıdır. Rusya'nın ve Batı'nın barışa katkıda bulunmak istemedikleri de açıktır: Hem Amerika ve Avrupa, hem de Rusya, bu soykırım iddialarını alttan alta ateşlemektedir. Türkiye'yle Ermenistan arasında, soykırım iddiaları konusunda ortak bir anlayış ve uzlaşma olduktan sonra bölgede çok güçlü ilişkiler kurmamızın önünde hiçbir engel kalmayacaktır.

Barış için süre vermek çok zor ve yanlış olur çünkü dünyada şartlar her an değişiklik gösteriyor. Örneğin, Ermenistan'ın Avrupa Birliği'nden tamamen koparak Rusya ile birlikte Avrasya Birliği'ne yöneleceği hiç hesaplanmamıştı. Fakat, her iki ülke de kazanmak istiyorsa, Türkiye ve Ermenistan için işbirliği, barış ve istikrar zorunludur. Aksi takdirde her iki taraf da bundan zararlı çıkacaktır.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

İlişkilerin düzelmesi, sonuç olarak *common sense*'in işaret ettiği, aklın gösterdiği yoldur ve her iki tarafa da yarar. Hatta barış daha çok Ermenistan'a yarar çünkü Ermenistan, yalnız bölgedeki değil, dünyadaki en fakir ülkelerden biri, eli Rusya'ya bağlı durumda ve son derece kapalı bir yaşam süregelmekte. Oysa günümüzde, Avrasya çalışmaları sayesinde de görebildiğimiz kadarıyla, dünyadaki siyasi ve ekonomik güç Atlantik'ten Pasifik'e; Avrupa'dan Asya'ya kaymakta. Eskiden güç merkezinin, yani Avrupa'nın, Avrupa Birliği'nin ve NATO'nun periferisinde olan Türkiye bu yeni gelişme sayesinde, son yirmi yılda jeostratejik bir değişim geçirerek güç merkezinde yer almaktadır. Bu merkezde Ermenistan, Azerbaycan, İran, Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan ve İran da yer almakta ve yeni oluşumlar sayesinde tüm bu ülkeler pek çok çıkar sağlayabilecek durumda. Fakat söz konusu ülkelerin kendi aralarında sorun yaşamaması halinde, Avrasya bağlamında, bölgede söz sahibi olmaları imkansız.

TEPAV

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

Güven Sak İcra Direktörü

Lisans eğitimini ODTÜ İktisat bölümünde, yüksek lisans eğitimini University of East Anglia' da yaptı. İktisat doktorasını ODTÜ'de tamamladı. Sermaye Piyasası Kurulu baş araştırmacısı, Merkez Bankası Para Politikası Kurulu üyesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2003 yılında profesör oldu. 2006 yılı başında Ankara Üniversitesi'nden ayrılarak, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı görevini üstlendi. Sak, halen bu görevi de sürdürüyor. Radikal, Dünya ve Hürriyet Daily News gazetelerinde köşe yazıları yazan Güven Sak, TEPAV kurucu direktörü olarak görev yapıyor.

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) Türkiye'deki fikir tartışmalarının bilgi/veri içeriğini artıracak araştırmalar yapmak üzere bir grup işadami, bürokrat ve akademisyen tarafından Aralık 2004'te kuruldu. TEPAV'ın, ekonomi, yönetim ve dış politika olmak üzere üç çalışma alanı bulunuyor. TEPAV, politika önerileri geliştirmenin yanı sıra bazı alanlarda projeler geliştirerek, gerçekleştirilmelerine katkı sağlıyor. TEPAV, uygulanmakta olan kamu politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmalarının yanı sıra, konu ile ilgili eğitim programları ve toplantılar düzenliyor.

Kurum olarak Türkiye-Ermenistan konusunda projeler yaparken sizi ne motive etti? Neyin eksikliğini hissederek yola çıktınız?

Ermeni sorununu ilk kez ulaştırma bakanlığında dinlemiştim. Ulaştırma bakanlığından Ermenistan'a ulaştırma ve lojistik yollarıyla ilgili bir brifing almıştım. Ermenistan'dan kamyon geçirebilmenin ne kadar önemli olduğunu anlatmışlardı. Lojistik yollar söz konusu olduğunda zaten Çin'e kadar giden İpek Yolu'nu sağlıklı şekilde işletmek için Kafkasya'daki ve Güney Kafkasya'daki problemin bir şekilde çözülmesi gerekiyor. Daha sonra Ermenistan'da bir toplantı yaptık. O toplantıda, lojistik açıdan Ermenistan'ın Türkiye için ne kadar değerli olduğunu, Ermenistan'dan geçerek Orta Asya ve Çin'e uzanabileceğimizi anlattığımı hatırlıyorum. Türkiye açısından, Asya'yla olan bu güçlü lojistik yolların inşası için bence Ermenistan burnunun sağlıklı bir şekilde tekrar işlemeye başlaması gerekiyor.

Rusların Gürcistan'daki operasyonundan sonra alternatif yolların ne kadar önemli olduğunu gördük. Dolayısıyla Ermenistan'dan geçen karayolunun da işlemeye başlaması önemli Türkiye açısından. Bu çabanın ne ideolojik, ne de duygusal bir kaynağı var, esas amaç para kazanmak. Yolun sağlıklı bir şekilde işleminin ve Çin'den Avrupa'ya, Avrupa'dan Çin'e giden malların buradan geçmesinin Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Ayrıca Türkiye taşımacılık sektörüne de büyük katkısı olacağını düşünüyorum. Bizi harekete geçiren bunlar oldu. Zamanla bu konuda çalışmak giderek meşurlaştı. Ermenistan'la ilgili konularda konuşmak için kahraman olma gerekliliği ortadan kalktı.

Ermenistan'a ilk gittiğimde, Cumhurbaşkanımızın talebi üzerine gittim. Görünürlüğü yüksek bir gezi düzenledik. Gazetecilerle görüştük, televizyonlara konuştuk. Bol bol sohbet ettik. Özellikle son dönemde, Sayın Başbakan'ın¹ da açıklamasından sonra, bu alanda görünmeden iş yapmaya çalışma zorunluluğu ortadan kalktı, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini iyileştirmek için bir serbestlik alanı oluştu. Şu sıralar, Kuzeydoğu Anadolu'nun kalkınması için Ermenistan sınırının açılması konusunda çalışıyoruz. Bu gereksinimi hesaplamaya çalışıyoruz. Kuzeydoğu Anadolu, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgesi.

Ermenistan'la Türkiye arasındaki iktisadi ilişkilerin başlaması aslında bir bütün olarak Türkiye için çok önemli sayılmaz ama Kuzeydoğu Anadolu'nun bölgesel kalkınması ve elbette Ermenistan için çok önemli. Türkiye, çevresindeki tüm ülkelerin ticari partneri. İthalat ve ihracat sıralamalarında hemen her zaman ilk 10'da yer alıyor. Sadece iki ülke ile bu ilişki kurulamıyor; bu iki ülkeden biri Güney Kıbrıs, diğeri Ermenistan. Bence bu ülkelerle de ticaret yapılabilmesi lazım çünkü ticaretin sağlayacağı çok yarar var.

Bizler, Ermenistan'a yönelik bir dizi faaliyet yürütüyoruz. Protokollerin 2009'da imzalanmasından sonra onay süreci pek ilerlemiyordu. Karşılıklı tanışmak ve ilişkileri güçlendirecek adımlar atmak için Ermenistan'a gittim. ABD ve Rus büyükelçiliklerinin de yardımıyla, yapılabilecek iş birlikleriyle ilgili birçok insanla tanıştım, uluslararası kuruluşlarla, ekonomiyle ve siyasetle ilgili kuruluşlarla temaslarda bulundum. O ziyaret sayesinde hâlâ birlikte çalıştığımız birçok arkadaş edindik. Bunun dışında İsviçre hükümetinin, sürecin devam etmesi için bir araya getirdiği Ermeni ve Türklerden oluşan küçük bir grup bulunuyor. O grupla da düzenli olarak toplantılar yapıyoruz.

Kültür ve sanat projeleri, bizim çalışmalarımızın yanında biraz romantik kalabiliyor. Onlardan farklı olarak buraya lojistikçileri, iş adamlarını, düşünce kuruluşlarından insanları getirdik, dışişleri bakanlığından yetkililerle bir araya gelmelerini sağladık. İş dünyaları arasında sorun alanlarını

tespit etmeye yönelik yeni bir projeye başlıyoruz. İsviçre'nin dışişleri bakanlığı desteğiyle Ermenistan-Türkiye arasındaki potansiyel işbirliği alanlarına dair bir rapor hazırladık, şu anda basım aşamasında. Ermenistan'la, özellikle bizim alanımızda, ekonomi politikaları üzerine çalışmak için bir ilişki zemini oluşturduk. Türkiye ekonomisinin bölgesel entegrasyonu ile ilgileniyoruz. Bu açıdan bakıldığında, Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi orta vadede Türkiye için son derece faydalı görünüyor.

Bence, geleceğe bakmaya başladığın anda yolun yarısından çoğu aşılmış oluyor. Aslına bakılırsa, geçmişi düşünmenin ne bir sonu, ne de pratik bir getirisi var.

Çalışmaya başlarken önyargılarınız var mıydı? Zamanla konu ile ilgili fikirleriniz değişti mi?

Ben Ermenistan'a ilk kez iki ülke arasında yakınlaşma çalışmaları ve futbol diplomasisi başladıktan sonra gittim. Protokollerin meclisten geçmeyeceği belli olmak üzereydi ve bizim niyetimizin ciddi olduğunu gösterecek bir açılım gerekiyordu. Gidip görüşmeler yapmam, neler yapılabileceğinin altını çizmem gerekiyordu. Ermenistan'a gitmek benim açımdan iyi oldu. Hiç kimse bana "j" ile başlayan bir kelime söylemedi. Kamuoyuna açık birçok toplantıya katıldım, kimse böyle bir şeyden söz etmedi. Karşılaştığım herkes sınır açılırsa ne olacağını, ekonomik ilişkilerimizin nasıl gelişeceğini, Türkiye'nin nasıl değiştiğini sordu. Ben de bu soruları yanıtladım. Yüzü geleceğe dönük dinleyicilerle sohbet ettik. Elbet yüzü geleceğe dönük olmayan insanlar da vardır ama benim karşılaştıklarım öyle değildi. Yüzü geleceğe dönük kişilerle bir araya geldiğinde bir şekilde ne yapabileceğini, birlikte nasıl bir iş birliğine kurabileceğini düşünmeye başlıyor insan. Bence, geleceğe bakmaya başladığın anda yolun yarısından çoğu aşılmış oluyor. Aslına bakılırsa, geçmişi düşünmenin ne bir sonu, ne de pratik bir getirisi var.

¹ Görüşmenin yapıldığı 16.06.2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dı. (Editörün notu)

Sizin/kurumunuzun konuya 5 sene önceki bakış açısı nasıldı? Çalışmalarınız zamanla nasıl bir yol izledi?

Çalışmaya başlarken gayriresmi diploması alanında neler yapabileceğimizi düşünerek çıkmıştık yola. Fakat çok kısa zamanda, hızlı ilerlemenin ne kadar güç olduğunu gördük. Bunun üzerine çalışmalarımız, insanların hayatlarını etkileyen engellerin saptanması ve bunların aşılması veya ortadan kaldırılması için farklı süreçlerde mücadele edilmesine dönüştü. Örneğin Hocalı'dan sonra, sınır kapanırken verilmiş yanlış kararlardan biri sonucunda Ermenistan plakalı kamyonları Türkiye'ye almıyorduk. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde boş geçiş izni vermeye başladı Türkiye hükümeti. İlişkilerin devam etmesini sağlamak için bunun gibi durumları kolaylaştırıcı idari kararlar konusunda çaba sarf ediyoruz. Ermenistan tarafından sorunun ne olduğunu öğreniyordum, konuyu çalıştıktan sonra bir rapor yazıyorduk. Raporu ilgililere verdikten sonra da birlikte çözüm buluyorduk.

Türkiye ve Ermenistan toplumlarının mevcut karşılıklı algısında hangi noktalar veya sorunlar öne çıkıyor?

Ben Türkiye ve Ermenistan halkları arasında bir sorun olduğunu katıyen düşünmüyorum. Ortadaki sorun algısı tamamen devletlerin yanlış ve çözümsüzlük odaklı politikalarından kaynaklanıyor. Yoksa iki ülkede de insanlarla konuştuğunuzda diğer ülkenin vatandaşlarına yönelik gayet olumlu tepkilerle karşılaşıyorsunuz. İşte bu yüzden Türkiye ve Ermenistan arasındaki gerilimin milletler arası değil, devletler arası bir alanda olduğunun altını çizmek bence çok önemli.

Projelerinizin Türk-Ermeni ilişkilerine nasıl bir katkı sağladığını düşünüyorsunuz?

Düşünce kuruluşu olarak hizmet veren 50-55 kişilik bir ekibiz. Bu kuruluşta çalışan insanlar geçimini bu çalışma sayesinde sağlıyor. Burada yapılan bir iş var. Nasıl bir iş dersanız, doğru yerlerle iletişime geçip doğru yerlere dokunarak, iki tarafın da güvenini sürekli olarak korumaya çalışma işi bu. Eleştirel bir bakış açısıyla yaptığımız işe "peace industry" (barış endüstrisi) diyorlar. Gerçekten bütçesi yüksek bir iş ama ben bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum.

Bu çalışmanın profesyonelce yapılması önemli çünkü insanların becerilerini daha iyi ortaya koymaları için rekabetin var olduğu bir çalışma ortamına ihtiyaç var. Böyle olmazsa, verilen çaba mutlaka bir tarafa bağlı olmak zorunda kalıyor ve o zaman gayriresmi diplomasiden söz etmek mümkün olmuyor. Oysa ben gayriresmi diploması adına iyi çalıştığımızı düşünüyorum. Sonuçta sivil bir girişimiz, hükümetlerle ilgimiz yok. Fakat hükümetlerin ve bu işlerle ilgilenen insanların güveniyle başka insanların güvenini birleştirip somut sonuçlar elde etmeye çalışıyoruz. Ayrıca daha somut alanlarda çalıştığımız için elde ettiğimiz sonuçları ölçmek mümkün oluyor. Bunun için de raporlar yayınlıyoruz.

Projelerinizi gerçekleştirirken nasıl engeller ve güçlüklerle karşılaştınız?

Protokol süreci, siyasi nedenlerle hızlı ilerlemiyor. Bu sürece ivme kazandırabilecek ne varsa, hepsini yapmaya çalıştık. Ani'de, Arpaçay'daki köprü projesi konuşulmaya başlanalı yıllar oldu, tartışmalar hâlâ devam ediyor. Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde görünürlüğü az adımların atılabileceği bir dönemden geçtik ama bence artık o dönem de bitti.

Siyasi gündem çok fazla şeyi etkiliyor. Van-Erivan uçuşları olacaktı mesela. İstanbul-Erivan olduğu halde onun lisanlanması işi son dakikada olmadı. Bu tip şeyler yaşanabiliyor.

Biz, elimizden geldiğince inisiyatif kullanarak somut adımlar atmaya çalışıyoruz. İkili ilişkilerin gelişmesi için gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin etkisi çoğunlukla çok sınırlı kalıyor. Bir günlüğüne İstanbul'da buluşuluyor genellikle. Sonra bir günlüğüne Kars'a gidiliyor, ertesi gün geri dönülüyor. Ancak Karanlılar bu etkinlikten haberdar olmuyor. Algının pozitif yönde değişmesine de doğrudan bir katkıda bulunmayan etkinlikler yapılmış oluyor. Bu tip etkinlikler çoğunlukla ABD finansmanı ile gerçekleştiriliyor. Bizler de bu tip kaynakların kullanılabilmesi için somut sonuçlar doğuracak projeler tasarlamaya çalışıyoruz.

Türkiye-Ermenistan toplumları arasında barışa inancınız var mı? Bu alandaki çalışma sürecinizde fikriniz değişti mi?

Projelerimiz dolaylı yoldan iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine hizmet ediyor ama biz projeleri

geliştirirken iki ülke arasındaki barışın kurulmasıyla ilgilenmiyoruz aslında. Metinlerimizin içinde barışın tahsisi veya ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili bir madde olmuyor. Bir proje çerçevesi oluşturuyoruz ve o proje çerçevesinde herkesin rolü oluyor. Rol dağılımından sonra insanlar teknik olarak, işin yürümesi açısından birbirleriyle etkileşim içinde oluyorlar. Bunu sadece Ermenistan için yapmıyoruz; Filistin, Kıbrıs ve Afganistan için de yapıyoruz. Her yerde farklı bir ekonomik temeli olan bir proje etrafında tarafları masaya oturtuyoruz. Doğrudan barışı sağlamak çok farklı, biz ekonomik yönü baskın iş birlikleri oluşturmaya çalışıyoruz. Sonuçta tasarlanan proje ne kadar teknik olursa, siyasi engellerin çıkması o kadar düşük olasılıkta oluyor.

Protokollerin imzalanmasından sonra, herkesin umutlandığı, sevinçten havalara uçtuğu bir dönem yaşandı. Gözlemediğim kadarıyla şimdi, özellikle Türkiye’de değil ama Ermenistan tarafında, bu duygular yerini bir hayal kırıklığına bırakmış gibi. Ben bu durumun da çok manalı olmadığını düşünüyorum. Sanırım iki tarafta da, iki ülke arasındaki sorunları sona erdirebilecek bir liderlik becerisi bulunmuyor.

Ermeni tarafının atması gereken adımları tam olarak atmadığını düşünüyorum ben. Sarkisyan’ı düşünelim. Görev süresi bitiminde evine dönecek. Bir daha cumhurbaşkanı seçilme ihtimali de yok. O zaman şimdi iş yapabilir aslında, bu konuda uygulamaların kalıcı olarak değişmesine yol açacak girişimlerde bulunabilir ama yapmıyor. Demek ki yapmak istemiyor, demek ki daha zamanı değil. Ben bazı şeylerin henüz zamanının gelmediğini düşünüyorum.

Türkiye-Ermenistan toplumlarının karşılıklı algısının pozitif yönde değiştirilmesi için sizce ne tür faaliyetler yapılması gerekir?

Bu tip çalışmalarda temel sorun, tarafların birbirine güvenmemesinden kaynaklanıyor. Güven eksikliğini aşmanın en iyi yolu daha fazla konuşmak ve karşılıklı ilişkilerde, birlikte çalışmak için birbirine güvenen küçük bir insan grubu oluşturmak. Bu noktada başarı için, herkesin risk alması ve herkesin belli bir şeyden sorumlu olması şart. Ne tip adımlar atabileceğimizi, iş birliğini nasıl geliştirebileceğimizi düşünüyorum. Bence Türkiye’de bu güven bağı biraz eksik kalıyor.

Diğer yandan, artık üçlü işbirlikleri denemek gerektiğini düşünüyorum. Biz denemeye başladık ama henüz başarılı olmadık. Azerbaycan, Türkiye ve Ermenistan işbirliği için somut projeler geliştirmek gerekiyor.

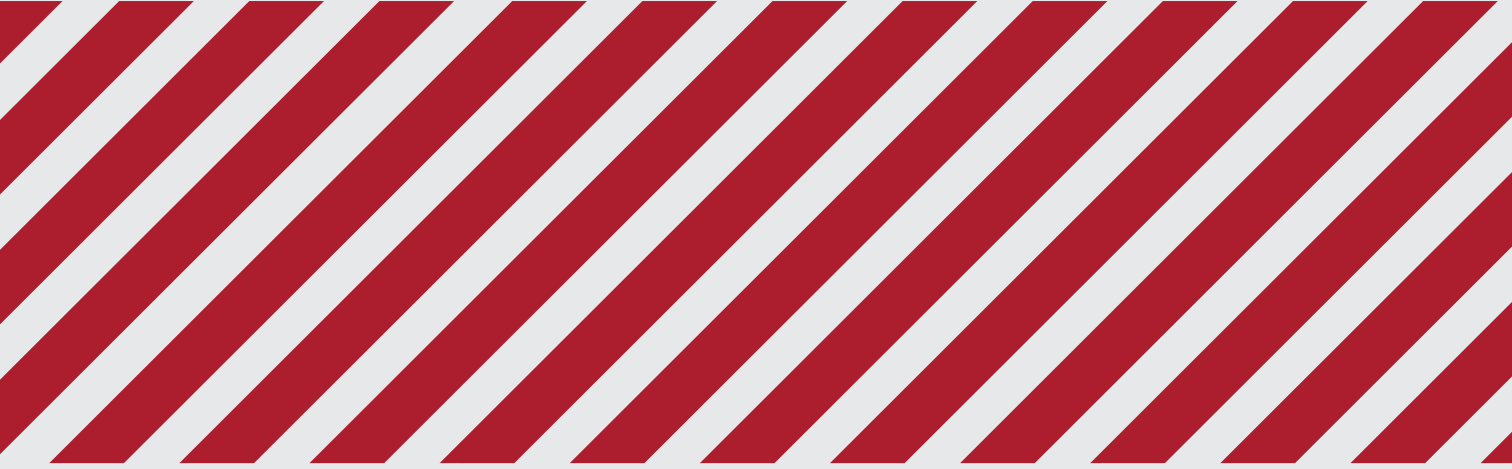
Ermenistan plakalı minibüs sınırdan geçebilirken otobüs geçemiyor örneğin. Biz temaslarda bulunup otobüslerin de geçmesini sağlamak gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca Rusya üzerinden gerçekleşen ticaretimini Erivan’a yönlendirmek için bir düzenleme yapmak gerekiyor.

Bu tip çalışmalarda sadece süreçler yumuşak geçişlerle işlemiyor. Türkiye-Ermenistan ilişkileri açısından görünür işler yapmak, Başbakan Erdoğan’ın, Bakü’de parlamentoda o konuşmayı yapmasından sonra çok zorlaştı.²

Şimdi yeni bir projeye başlamak istiyoruz: Ermenistan’ın limanları. Ermenistan, Karadeniz’de liman olarak Gürcistan’daki Poti’yi kullanıyorlar. Bence, Rize’de inşa edilmesi planlanan liman aynı uzaklıkta, onun yerini alabilecek bir liman olabilir. Bunun üzerine çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Ermenistan ekonomisinde böyle bir limana sahip olmanın yaratabileceği etki üzerine çalışmak lazım.

Karabağ sorunu bence her şeyden ayrı bir sorun. Bu çağda Azerbaycan’ın Karabağ’ı işgal etmesi mümkün değil. Bölgenin daha çok karışmasını ne Rusya, ne de Türkiye ister. Dolayısıyla bence Ermenistan’ın askerlerini bölgeden en azından aşamalı olarak çekmesi gerekiyor. Ermenistan’ın, bölgeyi işgal ederek elde ettiği güvenlik kazancını, aynı nedenle yaşadığı ekonomik kayıpla karşılaştırması gerekiyor. Kendi kendilerine, “Biz bu güvenliği satın almak için bu kadar maliyete katlanmak zorunda mıyız, buna değer mi?” diye sormaları gerekiyor. Böyle bir karşılaştırma yapılırsa, böyle bir maliyet-getiri analizi yapılırsa, Karabağ sorununun anlamsızlığı ortaya çıkar bence. Fakat bu konuda da daha duygusal tarafta kalıyor konuşmalar. Jenositle ilgili tartışmalar da öyle bence. Sonuçta her şeyi daha sağlam temellere oturtmak gerekiyor.

² “Karabağ’da işgal bitmeden, Ermenistan’la sınır açılmayacak. Bunu Türkiye Cumhuriyeti’nin başbakanı söylüyor.” Recep Tayyip Erdoğan, Bakü konuşması, 13.05.2009. (Editörün notu)

**KOÇ
ÜNİVERSİTESİ**

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu, Koç Üniversitesi, Rumeli Feneri Yolu
34450 Sarıyer, İstanbul, TÜRKİYE

T +90 212 338 00 00

www.kusif.ku.edu.tr

